

טוגיא י"ב - מדור הטקסט ע"פ כ"ה (ר"ה ל"ב ע"א באמצע)

1) מו"י איז פוחדתן מעשר מלכות' מעשרה זכרון' מעשרה שזפוח'...
גמ' איז פוחדתן מעשר מלכות'
הני עשר כנגד מיי

אמ"ד ל"ז כנגד עשרה הלילין שאמר דוד בספר תל"י.²
(ר"ב יוסף) [ר' יוסף] אמר כנגד עשר זיכרון שאמר מר"ג ל"ז למשג גני.¹
ר' יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נגרא העולם
ויאמר ויאמר משעה הארי'

בראשית נמי מאמר הוא שני בזכר ה' שמים נעשו:

מסורת הש"ס
שורות 8-3] מגילה כ"א ע"ב בשינויים
שורה 4] ירוש' ר"ה ד' ז', נ"ט ע"ג בשינויים
שורה 8] מהילים ל"ג:ו.

1. המשנה בכ"ה נמשכת עד "אם השלים בתורה יצא" ולכן יש פיסוקא בתחילת סוגייתנו.
אנו קטענו את המשנה לנתיבות הדיון כאן ונביא את המשך לפני הסוגיא המתאימה.
2. ברוב הנוסחים נוספה כאן שורה אחת סתמית - שורה 4א. ראה שה"ג ודירונים במדור
הפירוש ובמדור הנוסח והלשון לשורות 4 - 4א.
3. הכוונה לר' יוסי בר' חנינא ואנו מתקנים ע"פ כ"ה ר"ב 22 של המקבילה
במגילה כ"א ע"ב - ראה שה"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה זאת.

ה. 39] ליום שני
כ"ה דוגמא נוספת של צמיחת החומר הטמני במלמדו. גירסא א' היא בודאי הגירסא
קורית והמציגית המורכבת מציטוט קצר מהברייתא. במשך הדורות הציטוט הוראד
ירסא ג' ה' ר' ונחוספה שאילה (גירסא ד' ר'). גירסא א' מוכיחה שוב את הקשר
הרוק בין ג' ה' ונחוספה שאילה (גירסא ד' ר'). גירסא א' מוכיחה שוב את הקשר
הירסא ג' ה' ר' ונחוספה שאילה (גירסא ד' ר'). גירסא א' מוכיחה שוב את הקשר

ר"ה 40] אמר ר'

לינו לברך את בעל המאמר, רב או רבי. 97 לכאורה "רבי" היא הגירסא הנכונה כי היא
ופיעה בכ"ה מן הגניזה. ולא הוא. אין שום צל של ספק שרב חנינא מטר שמונה זאה
שם רב תבלי. ראשית כל, רב חנינא בעצמו היה בבלי ויש כמה ראיות לכך: לפי
וצר השמות לירושלמי הוא אינו מופיע בירושלמי, הוא מוסר שמועות בשם שמואל
במובות ס"ה ע"א ועוד) ורב אסי (עירובין נ"ה ע"ב לפי דק"ס) בני דורם של רב
זבלי, ובכל כמה"י של המקבילות הכותבים תארו בשלימות מכוונה חנינא "רב" 98 וק
חלק מהדפוסים כאן ולעיל י"ט ע"ב הוא מכוונה בטעות "רבי חנינא". יתר על כן,
ממקבילות בירושלמי נאמר: 99 רב אמר חשרי לא נחבר מימינו" ובעל פני משה מפרש
בשיעיה שחשרי לעולם לא נקבע ביום ל"א לפי שאלול לעולם חסר. 100 אם כן, אף
המקבילות בירושלמי נאמדה ע"י רב. לוסוף, במעט כל כמה"י של המקבילות ובבלי
הכותבים ח"ב "ר" בשלימות גורסים "רב" 101 רק בג' כאן ולעיל י"ט ע"ב כתוב
"רבי" ומסתבר שזה פתרון לא נכון של הקיצור "ר" שמופיע בהרבה מהנוסחים בכל
המקבילות.

97. לבעיה דומה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 64א.
98. בדקתי את כל כמה"י השלמים של המקבילות הנוספות לעיל במסורת הש"ס.
ראה מ"ט לעיל במסורת הש"ס. בדקתי את כולם בכ"ה. בהלך: אט'. בנודים, כל
הקשע על רב נשמט ע"י הדומות.
100. לדין מלא ראה לעיל במדור הפירוש לשורות 39-41.
101. בר"ה י"ט ע"ב בכ"ה ג' 14 ונביאה ר' ע"א בכ"ה גטינגן 3, דפ' ווילנא, וכ"ה
א', ו', מ', בביצה כ"ב ע"ב כל הנוסחים גורסים "ר" בקיצור.

שורה 3] הני עשר כנגד מיי

(א) הני עשר מלכיות כנגד מיי: ג1, ס, ו - רשב"ע: יק יי & חרמ"ה, תוספות בדרשה רמ"ו

הני עשרה מלכיות כנגד מיי: [..] 5 ג
הני עשרה מלכיות כנגד מיי: ד, ל, א, ה1 - אבוהב: מחז"ן = ס"ר 67, ראב"ה 225
הני יי מלכיות כנגד מיי: ע, ה2 ה3 - אוצר, ראב"ן 8
הני עשר כנגד מיי: ח - ר"ח: גיאמ"ח, אבודרהם רע"ו 8
מגזירי 107: ר' משולם ב"ר משה 10

הני עשרה כנגד מיי: מב - מכירי להזיליטס, עזרא,
דרשה רמ"ה-רמ"ן, רשב"א רי"א,
רישב"א, ר"ן, ר"ן על הר"ף

(ג) הני עשרה פסוקים כנגד מיי: - אבודרהם
הני עשרה פסוקי' - חניא
ועשרה פסוקים כנגד מיי - מנחה"מ ב' 364%12

(ד) כל הני עשר מלכיות כנגד מיי: מ
ה) הני כנגד מאי: 22 ג

4. בגו' אין פיסקא בכלל כי יש משנה שלמה במקומה. במ"ו יש פיסקא קצרה מהמשנה בלי שום לשון הצעה.

5. בשלושה נוסחים אלה אין פיסקא. כתוב "גמרא" וכזוהו ומיד: הני וכו'.

6. מהד' באבער, חלק ב', ברידטשוב, תר"ס, עמ' 293. שורה 2 מובאה פעמיים - פעם בציטוט של הידוועלטי ופעם בציטוט של הבבלי.

7. בפירוש מנו אבוה לאבוה ה"א. אולם בחידושי הרשב"ע לר"ה דף י"ב ע"א הוא עוסק בשוטרות וכותב "ונהגו להוסיף עשר הלוי' הואיל וזכרון נחמנו משר' ואיכ' בהו' הללוהו בחקע שופר". משמע שהוא גרס כגירסא ב"י. הני עשר כנגד מיי. אם כן הדבר נשאר בצ"ע.

8. הראב"ן כותב: "וי מלכיות כנגד יי היזילויים האמורים במלכו אל בקדשו".

סוגיא י"ב - שינויי גירסא

שורה 1] מעשר מלכיות....

(א) מעשר: קי, לו, פס, מל, נ; ג1, 5, ח - ה"פ1; ר"ה1א; פיה"מא

(ב) מעשרה: פ, פק; ג2, מב, ד, ס, ה1, ה2, ל, א, ו, מ - ראו ו-16; ה"ג1; עזרא, דרשה רמ"ה, ר"ן על הר"ף ד"ה מתני', מכירי לישעיהו2; חיבור 377; ס"ר 67, חרס3, ראב"ה 2223

(ג) מיי: ה3
מיי: ע - אוצר; סדור ראב"ן רי"ג, רוקח

שורה 2] גמ' אין פוחתין מעשר מלכיות

(א) חסר: ג1; ו, ה4

(ב) מתני: מב, ס, ל, א

(ג) גמ' ד 5

גמל: ח

גמרא: ג 5

(ד) חסר רבנן: ג2

שורה 2] מעשר מלכיות

(א) מעשר: ח, א

(ב) מעשרה: מב, ס, ל, מ

(ג) מע': ג2

(ד) אין פיסקא: ג1, ג5, ד, ע, ה

1. לשיטתי בסוגיא י"ג, מדור הזפידוש, הערה 42 ואילך שה"פ וה"ג מוזגו את המשנה עם הברייתא.

2. וכך גם בר"ח כ"ד לעיל בריש סוגיא י"א: "דחנן אין פוחתין מעשר מלכיות וכו'". ובשני המקומות בדרך וזילנא "חיקנו": מעשרה.

3. מהד' שפירא, בודלין, חרנ"ג, עמ' 12 בשם "ירושלמי ראש השנה".

4. דף ל"ה ע"א ד"ה אילימא.

5. בציטוט של ה"פ או ה"ג.

שורה 4 [אמ"ר לוי...]

(א) לוי: ג, 5, 22, ת, מב, ט, ע, ה, ל, א, ו, מ - עמר; עזרא, אברהם; עיטור;

רוקח; ארבעה נוסחים במגילת¹⁴

- מכירי לחהילים⁶ ר"ל:

(ב) רבי: 15, ש

(ג) רב: 15, קב

שורה 4 הלוי

- עיטור כי"א (א) הלוי: ג, ת

- עיטור ד"ר; ס"ר 67; תניא הלוי: ג, 5, ו

- מז"ל היללי:

- גיא, אברהם, אברהם, ר"ן על היר"ף. (ב) הלוי: מב, ע, ה, 2, ט

מכירי לחהילים⁶; ואבי"ה 225

- אוצר; סדר דאב"ן ר"ג, רוקח הילוי: 22, ש, ב, ט, ל

(ג) הלוי: ה, 3, א

- עיטור כי"ב הלוי:

הילוי: קב

שורה 4 [ד"ד

(א) חסר: ט

(ב) דוד: ג, 1, ת, מב, ד, ט, ע, ה, ל, א, ו - גיא, עזרא, אברהם, ר"ן על היר"ף,

מכירי לחהילים⁶; מז"ל, ס"ר 67, סדר דאב"ן ר"ג, ואבי"ה 225

(ג) דוד: 5, ג, 22

14. כלומר, כל הנוסחים במגילה הארוכים משפט זה: דפוס החלמון, ר"י גיינגר 3.

שבת"ק סימן ט' עמ' 36, וחידושי הריטב"א למגילה.

15. "רבי" הוא שיבוש של "רבי לוי" ו"רבה" הוא שיבוש של "רבי". לפי בעל דק"ט עמ' 93 אורח ג' מדפיסי קראקא הכניסו את "רבה" כי הוא בר פלוגתיה של "רב יוסף" אולם נראה יותר שמדובר בטעות דפוס ותו לא.

16. וכך נכל הדפוסים משונגיניו עד אמשטרדם חוץ מקב, קראקא ג', ולובלין ג'.

16א. וכך נכל קראקא ג' ולובלין ג'.

מגילה כ"א ע"ב - השורה המקבילה לשורה 3[13]

(א) יי פסוקים דניי חכמת כנגד מי: ה³

יי פסוקי דביית חכמי כנגד מי: ה¹

יי פסוקים דשני וחמישי כנגד מי: ה²

(ב) הני עשרה פסוקין כנגד מי: דע"ג; שבת"ק 36, תניא 27

הני עשרה פסוקין כנגד מי: ה

והני עשרה פסוקים כנגד מי: רייף ד"ר

הני יי פסוקים כנגד מי: ר"א"ש

הני עשרה פסוקים: המאורות %

(ג) הני עשרה כנגד מי: ב, א, ו, מ רי"ד

הני יי כנגד מי: אוצר

והני עשרה כנגד: ר"ח %

{ כנגד מי: ג, ל

9. עמ' כ"ר = כ"י פריס 310 דף 243; "אי פרוחין מי פסוקים של מלכיות ומי פסוקים של זכרונות ומי פסוקי של שופרות כנגד י' הלולים שאם דוד בספר הלוי, ויש אומ' כנגד עשרת הדברות וי"א כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם". ברור שרי"ץ גיא לא גרס כגירסת א'.

10. בחשבה המובנת בשינויים במעשה הגאונים, מהד' פרימאנו, ברלין תר"ע, עמ' 38 = ספר הפרדס עמ' רס"ז = שבליל הלוי עמ' 274 למטה = לקוטים מספרי דניי רש"י עמ' שני"ד (ועיניו ראבי"ה ב' 224 למטה). פרימאנו במבוא עמ' אא ואברהם גרסמו, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים, תשס"א, עמ' 388 מוכיחים שהכוונה ל' משולס ב"ד משה שנפטר במגנצא בשנת 1095. ר' משולם הלוי שאלו נחשק שופר" בשופרות "לא קא חשיב בחשבון י' שופרות שאין הלוי שאלו נחשק שופר" בשופרות "לא מלכיות, י' זכרונות י' שופרות כדגורסין במסכת ראש השנה". מדוברין נראה בעליל שהוא גרס "הני עשרה כנגד מי" או כיוצא בו וכך הטיק יעקבסון, נחיצ ביינה, כד' ה' עמ' 133-134.

11. פעמיים, פעם בשם "ואהוים הקשו" ופעם בשם "הגאונים וכל חכמי ספרד".

12. כחוב: "ועשרה פסוקים שבמסור הללויה הללו אל בקדשו כנגד מי". כמובן זהו שיבוש רז"ל: "ועשרה פסוקים כנגד מי" [כנגד עשרה הלולין] שבמסור הללויה הללו אל בקדשו.

13. השתמשת בכל כחה" הרשומים אצל סגל, הגילה (ראה פירוט לעיל בסוגיא י"א, ש"ג, הערה 36) ובראשונים הרשומים בשרי האלף למס' מגילה. לא השתמשת בכי"י של הראשונים.

טורה א4 כ"י ג'1: הלולין טובא חורב

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) הלולין 21 טובא חורב: ג1, ג2, טב, ד, ט, ע, ה3, ל, א, ו, מ - מחזין

ג) חילולין עשרה חורב א: - ס"ד 37

ד) ויהא טובא חורב א: - אברוב

ה) # טובא חורב: ה2 20

ו) הלוליה טובא איכא: - עזרא, מכירי לחילולין

טורה א4] כ"י ג'1: חורב דכתיבה

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) חורב זכ"י: ג2 22

חורב דכתיבה: ג1, ט, ל - מחזין

חורב דכתיבה: טב, ה3, א

חורב דכתיבה: ש, ב, ע, ה2 - ושי

ג) אלא: טב - עזרא, מכירי לחילולין

ד) אלא חורב דכתיבה: ו

אלא חורב דכתיבה: - אברוב

אלא חורב דכתיבה: #: ט

טורה א4] כ"י ג'1: הלולין כצילי שמע הלולין וצילי חורב

א) כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

ב) הלולין בחס' שופ': ו

ג) הלולין בחס' שופ': ג1

הלולין בחס' שופ': ד, ט, ע, ה2, ה3, ל, א, ט - אברוב: ושי, מחזין, ראבי"ה 225 *

הלולין בחס' שופ' וגי': - מכירי לחילולין

21. ש"ג לחיבה זאת חורבן לעיל בסמור ולא נחזור עליהם כאן.

22. יש כנראה את אחת לפני "חורב" אבל לא הצלחתי לפענחה.

ה4 חליו

חסר: ה1

חליו: ג5, ח

חליו: ג1, ג2, טב, דפי אמשטורס, ט, ע, ה2, ה3, א - גיאחל, מכירי לחילולין

חליו: ט8, ל, ו, מ - עזרא; מחזין, ס"ד 67, סודר ראבי"ה 19

חליו: קבוצה 19א - אברוב, ר"ן על הר"ף: ראביה 225

ה4 א] כ"י ג'1: הלולין טובא חורב

כל השורה חסרה: ג5, ח, ה1

חליו: ג1

חליו: ט8 - ס"ד 67

חליו: ט2, ש, ב, ל, מ - מחזין

חליו: ו

חליו: א: - עזרא, מכירי לחילולין

חליו: א: - אברוב

חליו: ה2 20

רק בכ"י פריס 310, דף 243. בנדפס "חיקנו": חליו.

עד דפי קושטאנדוינג חורבן: כיליא: חילי.

חליו: "בוספר חליו" חסרות במח' הרשילר ע"י רי"ג אבל מופיעות בספר חילי

ז ע"י 32.

וכך בוספר קראקא ג' ולובלין ג'.

חליו: "חליו" נשמטה ע"י חזקת: "חליו" (חליוס), ונסוגיא זאת יש הדבה

חליו: חליו-2

שורה 5] עשר דיברות 23

- א) עשרת פיבריים: ס
- ב) עשרת הדברות: ש, ב, ו, ת, ג, ב, מ, ו - ראב"ן קע"ו ע"א; רי"ז] עשרת הדברות: ל"א 25 [ג,ל]
- הרי"ף, אבוהב, מכירי לחמיליטס⁶; עיסור כ"א וד"ר; חניא [רע"ג ע"ג; רי"ף ד"ר; מאודות; רא"ש; שבה"ק 36, חניא 27] עשר' הדבר' : א
- י' הדברות: ע, ה², ה³ [רוקח] ר"ח; אוצר]
- י' הדברות: ה, ל [א]
- עשרת דברות: מ, ב, ה, ל [א]
- עשרה דברות: ג²², מ
- עשר דיברות: ח
- עשר דברות: ג' ו
- עשר הדברות: [ה²]
- י' דברות: ג' ה [ה¹]
- חטרי: ז
- י' יוחנן מאוכרזא²⁴
- עזרא #26 -
- אבוהב; ר' יוחנן מאוכרזא²⁴
- [ר"ח, רי"ף ד"ר]
- [רע"ג ע"ג; רא"ש, רי"ז]
- [ת, ג, א, ו]
- [...] למשה: ג
- חטרי: ז

כלומר, המגיה של כ"ל הוסיף ה"א ביני שיטי.

כל המשפט נשמט ע"י הדורות: רב יוסף אמ' כנגד (כנגד...) י' מאמות וכו'.

ג) הללו בצללי ש' ה' ב' ת: 22 ג

- הללו בצללי שמע הללו בצללי חרונת: ג¹
- הללו חקע שופר הללו בצללי
- הללו חקע שופר הללו בצללי שמע: מב
- שורה 5] (רב יוסף) [ר' יוסי] 23
- רב: מב
- רב יהודה[#]:
- רב יוסף: ג⁵, ת, ד, ט, ע, ה, ל, א, ו, ת, ג, ב, ה, א, ו
- ר"ח; עזרא, אבודרהם, מנה"מ ב' 364, אבוהב; עיסור כ"ב; מחז"ר, רוקח; חניא; ר' יוחנן מאוכרזא²⁴ [רי"ף ד"ר; אוצר; ראב"ן קע"ו ע"א; רא"ש; רי"ז]
- רוב יוסף: ג¹, מ
- ור' יוסף:
- ר' יוסי: ב"ר חנינא: [מ]
- ש"ג מהמקילה במגילה כ"א ע"ב מופיעים בסוגריים מרובעים.
- בפירושו לשאלות קצ"ג, מה' מירסקי, כרד ה', ירושלמי, חשל"ז, עמ' קט"ז.
- א.א. ברס איך הקריאה וודאית במאה אחוזים.
- ב. בעל דק"ס למגילה עמ' 116, אות א' מציינן שא"ז (הלכות מוצ"ש, סימן פ"ט, טעין ה', חלק שני, עמ' 46) גוס י"י יוסי" כמז' לונדון אולם אין זה מדרויק. באור זרוע כתוב: "ר"י (יוסי) [יוסף] אמר כנגד עשרה מאמות שבהם נברא העולם. [יוסי] הו' תיקון המדעים ע"פ רפואי הבבלי במגילה. אולם "ר' יוסי" הוא לאו דוקא גיטא מקוריה כי הוא לא אומר את המימרא של רב יוסף על עשרת הדברות אלא המימרא של ר' יוחנן על עשרת מאמותו אמ כו אולי זה פתרון מוטעה של ראשי התבונה ר"י = ר' יוחנן והמעתיק כתב "ר' יוסי". מאידך, אולי מדובר בהשגחה ע"י הדמות: "ור' יוסי (אמר כנגד עשרת הדברות שנאמר למשה בסניני, ור' יוחנן) אמר כנגד עשרה מאמות וכו'". ובאמת באחד מהראשונים לר"ה - רבינו עזרא בחידושי האגדות בכ"י - מצאנו בדיוק את ההשגחה הזאתו בסנינים, הובג שקול ואי אפשר לומר בוודאות שר' יצחק מורינא גרס "ר' יוסי" במגילה.

ג) הזי ניהו: ט
 והזי ניהו:
 הזי ניהו: ד
 והזינינהו: [ל]
 והזי ניהו: [ו]
 הזי ניהו: [ג]
 והזי ניהו: [ט]
 והזי ניהו: [ב]
 הזי עינינהו: 22ג
 חסו: ח

שורה 7] ... ויאמר ויאמר חשקה וארי 27 23 13
 א) אי ניהו: [ח]
 איניטא: א
 איניטא:
 ב) איליטא: <מב>, ה², ה³, ל, ו [ג, ה²]
 איליטא: ה¹, מ [ה¹, ה³, א]
 אי ליטא: ע
 א:א:ט
 ד) חסו: ג¹, ג², ה, מב, ד [ב, ל, ו, ט]
 ז) במגו אבוה לאבוה ה:א, עמ' קע"ו.

ג) הזי ניהו: ט
 והזי ניהו:
 הזי ניהו: ד
 והזינינהו: [ל]
 והזי ניהו: [ו]
 הזי ניהו: [ג]
 והזי ניהו: [ט]
 והזי ניהו: [ב]
 הזי עינינהו: 22ג
 חסו: ח

שורה 7] ... ויאמר ויאמר חשקה וארי 27 23 13
 א) אי ניהו: [ח]
 איניטא: א
 איניטא:
 ב) איליטא: <מב>, ה², ה³, ל, ו [ג, ה²]
 איליטא: ה¹, מ [ה¹, ה³, א]
 אי ליטא: ע
 א:א:ט
 ד) חסו: ג¹, ג², ה, מב, ד [ב, ל, ו, ט]
 ז) במגו אבוה לאבוה ה:א, עמ' קע"ו.

ורה 5] ר' יוחנן א"ר 26 23 13
 א) אמ: ג¹, ג², מב, ג, ט, ע, ה¹, ה², ל, א, ט - ר"ח: עיסוד כ"א וכ"ב
 [ר"י ר"ד: ר"ד]
 [ג, ב, ה, ל, א, ט]
 אמר: ש, 3ה - אבוזדוהט, אבוהב, מכירי לחהיליטא: עיסוד ד"ד: ס"ר 60.
 דוקא: ר' יוחנן מאוכזר: 24 [רע"ג ע"ג: אוצר: או"ז 126]
 חסו: ח

ב) א"ר: ו [ו]
 אומר:
 ג) א"ר: ו [ו]
 ד) א"ר יוחנן:
 אמר ר' יוחנן:
 חסו: ח

שורה 7] ... ויאמר ויאמר חשקה וארי 27 23 13
 א) מאי ניהו: ה¹ [ט]
 ומאי ניהו: מב, א [ה², ה³]
 מאי ניהו: ל
 מאי ניהו: ט, ע- ה², ה³, ו
 ומאי ניהו: [ה¹]
 מאי אינהו: ג²
 מאי אינהו: ג¹
 ב) מאי ניהו: ג¹
 ומאי ניהו: [א]
 עורא -

226. לעיל, חסו 24א.
 226א. לכמה ט"ס בשם ר' יוחנן ראה מדור היוחס והלשון לשורה זאת.
 27. כל שד"ג האלה שייכים לפני שורה 7 בכ"ה.
 28. פירוש זה לפרקי אבוה נכתב ע"י ר' יעקב ב"ר שמשון. ראה ישראל חא-שטע, "על פירוש אבוה שבמחז"ו", קריית ספר ס"ב (חשב"ח), עמ' 507-508 וישראל שציפונסקי, רבינו אפרים, ירושלים, תשל"ו, פרק שישי ועמ' 487 למעלה.

טורה 1] אין פנתחין מעשן מלכיות...זכרונות...שופרות

הרבה ראשונים¹ ניסו לברר אם אין פנתחין פירושן גם ואין מוסיפים² או רק: אין פנתחין אבל מותר להוסיף. הדעה הראשונה מובאת ע"י הראב"י²:

"ובמתווד הבא מאי היס כחוב שרבינו ש"ה³ היה מדלג כל אותן הפסוקים

1. נספרד: רי"ץ גיאת ע"י כ"ן, חדושי הורמב"ן סוף ד"ה הא דאמר⁴, דרש הורמב"ן ע"י רט"ה, הורמב"א ע"י רי"ג - רי"ד, הריטב"א ר"ה ממני⁵, הריטב"א למגילה כ"א ע"ב ד"ה והא דאמר⁶, המגיד משנה להל' שופר ג'ח⁷, חידושי הר"ן ד"ה אמר רב המנוא והר"ן על הרי"ף ד"ה גמ' אמר רב הונא, רשב"ץ ז"ה איך פותחין, סור אר"ח סימן תקצ"א רבי יוסף שם, אהל מועד חלק ב' ע"י 43. בפירוש: העיטור דף ק"ג ע"ג, המאירי ע"י 108. באשכנז: הראב"ה חלק ב' ע"י 224: וכו' בע"י 225-226 ומשם במדכ"י ראש פרק י"ט, בראש סימן ג', ובאבודרהם ע"י ע"ג.

2. ראב"ה, חלק ב' ע"י 224. דרש הרמב"ן, הריטב"א לר"ה, והמאירי לר"ה מזכירי⁸ וראחרים הקשו⁹, "תקצו המפורשים", י"יש מוחיט¹⁰ הטובים כדעה זאת.

3. במקום אחר (סיני צ"ח, חש"ן, ע"י ר"א-רי"ד) עסקנו ב"רבינו ש"ח בהרחבה ופה נסבם את מציאתו בקיצור. אותו חכם נזכר בפירושו של רבינו אפרים מבווא לכל נדרי שב"י המבואר דף 152 וף 147B [= נ. ג. ויזר, מכתי לודו: ספר זכרון הרב דוד אוקס, ומגן, חש"ן, ע"י 206-207]:

"ראיתי כתיב¹¹ במתווד¹² הבא מאי היס...ורב"י ש"ח דיקדוק לומר 'ואיחזקא בהו' לתת כיוון והפך בי' שמתוודין בהם לשאינן מתוודין..."

אפטרוביצ בהערה 17 לראב"ה כאן שיער "שא"י היס" = צרפה הצפרנית וציטילס 13 (H. J. ZIMMELS, BEITRAEGE ZUR GESCHICHTE DEN JUDEN IN DEUTSCHLAND IM JAHR 186) (186), P. 99, N. 186). וי"ן למשל ר' אפרים הנ"ל צל של ספק שאי היס או איז היס = אנגלסרא = אנגליה. כד למשל ר' אפרים הנ"ל בספר זכירה, מה' א"מ, הברט, גזרות אשכנז וצרפת, ירושלים, חש"ן, ע"י קכ"ז מדורו על גזירת חמ"ן באנגליה: "באי היס הנקרא אנגלסרא". ובשער של ב"י ותיקן 312 (S. SCHECHTER, "A HEBREW ELEGY", THE JEWISH HISTORICAL SOCIETY OF ENGLAND TRANSACTIONS, VOL. I, (1893-94), P. 8) במנהג אשכנזים...ואחר כך קינות על חורבן הבית...היס היס מאינגליסטוה ואירלנדה בשנת חמ"ו לאלף הרביעי...". את כן מדובר על מחזור על שבא מאנגליה לאשכנז לפני מותו של ר' אפרים סניב שנת 1197 ונחכם שחי בארחה תקופת. מי היה אותו רבינו ש"ח? משני הפירושים כאחד משמע שהוא היה חזן או רב שדקדק מאד בנוסח: הפילוח ואולי אף כתב פירושו להפילוח. בהתאם לעובדות אלה יש שלש אפשרויות:

א) מכיון שהמחזור בא מאי היס אולי רבינו ש"ח הוא קיצור של רבינו ש"ח חזן שתי באנגליה במאה ה"ב. ולמרות שלא מצינו את החזן המדויק אין יודעים על מספר חזנים אנגלים מלפני הגירוש. ריצ'רדסון מונה הרבה חזנים אנגלים בין השנים 1194 ל-1276 בספרו 123 P. THE ENGLISH JEWRY UNDER ANGEVIN KINGS, LONDON, 1960. ובמאה ה"ג לאחר תקופת רבינו אפרים אין יודעים על שמואל חזן ב"ד אהרן שחם על חוזה לטיני-עברי לשכירת בית קברות יהודי ב-NORTHAMPTON בשנת 1271 (A. J. COLLINS, THE JEWISH HISTORICAL SOCIETY OF ENGLAND TRANSACTIONS, VOL. XV (1939-45), P. 151-164). ועל ר' יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדון שתיב את ספרו הידוע ע"י חיים סניב שנת 1287.

סוגיא י"ב - מדור הפירוש

מבנה הסוגיא ומרכיביה

גיא י"ב עברה גלגולים רבים עד שהיא הגיעה לצורתה הנוכחית. לכתחילה היא היחה רכבת סמימרא של ר' לוי המפרשה את המשנה (שורה 4) וברומה למימרא הטמתיח וזשלמי כאן. כעבור זמן דברי ר' יוסי ב"ר תנינא ור' יוחנן הועברו הנה מהסוגיא מקבילה במגילה כ"א ע"ב (שורות 5-6). לאחר מכן הוסיפו בעלי החלמוד שאילה פתיחה וליש המימרות (שורה 3) וקושיא וחירוץ על דברי ר' יוחנן (שורות 7-8) (אבל יתכן, זשע זה הועבר ממגילה יחד עם דברי ר' יוחנן). לבסוף, ברוב הנוסחים נחוספו ושיא וחירוץ על דברי רבי לוי (שורה 4א) אבל קושיא וחירוץ אלה נבעו מהבנה דברי ר' לוי שלא לפי פשוטם.

זעורפים אד [ירק] עשרה אמרינו⁴ כנגד עשרה מאמרות או כנגד עשרה הלולים
שהוא מצאה מן המזבח אף על גב דקיינא לן כרבי יוחנן בן נורי...⁵

לעומת זאת, רוב רובם של הראשונים פוסקים שמתוך להוסיף על עשרה פסוקים של מז"ר,
נציג כאן שניים מהם המטבירים את שיטתם בצורה היסודית ביותר. הראבי"ה בעצמו כותב
בהמשך דבריו⁵:

"ואל חממה האיד יחכו להוסיף כיון שהם כנגד עשרה הלולים או עשרה מאמרות,
והא שבעה שקוראים בתורה וששה ביום הכיפורים ותשנה גיוס טוב - שבעה כנגד
רואי פני המלך ששה כנגד העומדים אל עזרא והתשנה כנגד רואי פני המלך בזאת
במסכת מגילה (ג"ג ע"א) - ואפילו הכי חזיקי חזק (שם): 'אין פוחזין מתן אבל
פוסקיין עליהם' ואף על גב דהכא לא חזא 'אבל מוסיפין עליהם' כי חזק, כיון
ולא חזק נמי 'ואין מוסיפין' גמרינו לה מהם ומוסיפין. וכו' שמתהי שוב טובי
אפריס ברובי יצחק נ"ע⁶ שאין לחוש בזה שמוסיפין עליהם."

גם הורשב"א מטביר באריכות למה מותר להוסיף על עשרה ונביא את דברי נשלילטות כי יש
בהם כמה טעמים נוספים⁷:

"ומקמיני במתניתין ובברייתא 'אין פוחזין' ולא קמני 'ולא מוסיפין' כדקתני
גבי הבדלות⁸ - שמת מינה דאין פוחזין מיכן, הא אל בא להוסיף, מוסיף, כמה
שיצאה, וכו' 9 אמרו משמו של גאונים ז"ל. ואע"ג דאמרינו 'זוני עשרה כנגד מיי
והיה משמע לכאורה דדוקא חנניה שלא יגדע ולא יוסיף - אפילו הכי לא, ואיה לן
כיוצא בה שאמרו (במגילה ג"ב): 'אין פוחזין מעשרה פסוקים בבית הכנסת'
ואמרינו עלה כנגד מיי כנגד עשרה מאמרות ועשרת הדברות' ואעפ"כ מוסיפין
עליהן כמה שיצאו."

בסיומם הראבי"ה והורשב"א טוענים כך:

1) אילן בא חננה במשנתנו ובברייתא דיצו לאסור הוספה על עשרה מז"ר, היה הוא עושה

4. כך כתיבשה כ"י של הראבי"ה: אוקספורד 637, 638, 639, אמשטרדם 190, ובית
הדין דלונדון 11. רק בכ"י מונטיפיורי 115 ששימש כנוסח הפנים של מהד' אפטרוביצר
כתוב 'אמרים'.

5. בעמ' 225-226 ומשם בראשונים שורשמו לעיל בסוף הערה 1.
6. רבו של הראבי"ה, הוא נפטר ב-1175 - דאה א. אפטרוביצר, מכנא לספר הראבי"ה,
ירושלים, תפ"ח, עמ' 248, 321-325 ואורכו, בעלי החוספות, עמ' 199-207.
7. סוד ר"ג-ר"ד, השלמתי כמה קיצורים ותיקוני את הטקסט ע"פ שה"ג שם.
8. בספחים ק"ג ע"ב: 'הפוחת לא יפחות משלש [הבדלות] והמוסיף לא יוסיף על שבע'.
9. מכאן ואילך נמצא ברמב"ן בשני המקומות הנ"ל (בזה"ה ו) ומשם אצל כמה ראשונים
אחרים.

ב) מאידך, היו קשרים הדוקים בין חכמי אשכנז לחכמי אנגליה לאורך כל התקופה הזאת
(ראה למשל, 1941, OXFORD, A HISTORY OF THE JEWS IN ENGLAND, CECIL ROSE
[P. 1].) אם כך, יחכו שרבינו ש"ח היה תלם אשכנזי ואולי הכוונה לר' שמעון החסיד.
לפי ר' אפריס מכונא בספר הזכירה הנ"ל, עמ' קט"ז בשנת תקנ"ו בחודש אלול י"ר
שמעון החסיד אשר מעיר טריבלש [= TRIER] שב מאנגלטר אר אשר עמד שם כמה ימים וירבא
לקולנו ש"ח ושם נהג על קידוש ה'. ואין זה מן הנמנע שר' שמעון החסיד הוא הורה
לרבינו ש"ח שרשם את הערותיו בגלינו של מחזור אשכנז או אנגלי שהביא איתו חזרה
לקולנו מאי היים, לאחר מותו נהגלגל המחזור ליד ר' אפריס שחי אז בקולנו
וממנו ליד הרבי"ה חברו.

ג) לבסוף, יחכו מאד ש"רבינו ש"ח הוא קיצור של ר' שמואל החסיד הידוע. הלה
נולד בשפירא בסביבות 1115, קיבל את "היקוץ החפילות" בסטורח מאב"ן, ונסדו לבנו
ר' יהודה החסיד שהעלה אותו על הכתב. בעשרה מפירושי ר' שמואל החסיד לחפילות
נאספו ע"י ר' אברהם אפשטיין, כתב ר' אברהם אפשטיין, כרך א', ירושלים, תשכ"ה
עמ' רנ"ז-רנ"ח וא"א. אורכו, ערוגת הביטח, חלק ד', עמ' 83-91. הפועל "דיקדוקי
בענין כל נזרי והאיסור לפחות או להוסיף על פסוקי מז"ר מתאימים מאד לאחד מגדולי
חסידים אשכנז שנהג לספור כל אות וכל חיבה בתפילות. יחך על כן, בפירושו לחפילות
ר"ה של ר' יהודה החסיד ששרד בארבע כתבי יד ושנפטרם שוב לאחריהם בסדור חסיד
אשכנז, מהד' הרשלה, עמ' רכ"א-רכ"ב יש אזורה חזרות ונשינה לא להוסיף ולא לגרוע
בתפילות ר"ה. לבסוף, אורכו הנ"ל עמ' 91 והגיש שחסידי אשכנז החשיבו מאד את מידת
ה"כוננו" שבחלומות ואף הוסיפו, חובה האמורה על אלה שבחלומות. כמוצא מכל, יש רגלים
לדבר שרבינו ש"ח הוא ר' שמואל החסיד משפירא, הכרח שיטת חסידי אשכנז נפירוש
התפילות משיעת לנו להבין למה רבינו ש"ח פירש את משנתנו שלא כפשוטה וכנגד רוב
הראשונים כפי שנראה להלן.

ועתה יש להוסיף שלאחר פרסום מאמרי פרופ' נפתלי ויזר כתב אלי והפנה את משנתו לבי
לחברה נוספת שהוא הקדיש לענין (י"ב) הוא [ולברוך שמו] - מקורו זמנו ונוסחתי,
עיונים בספרות חז"ל במקרא ובחלומות ישראל: מוקדש לפרופ' עזרא ציון מלמד, רמת
גן, תשס"ב, עמ' 278, הערה 5). שם הוא טוען שרבינו ש"ח = שלמה חסיד = רש"י.
יחכו מאד שבמקור שהוא מביא שם הכוונה לרש"י ויחכו שהוא חז"ן לגבי המקורות שאני
הביאתי בנספח למאמרי. ברם שני הפירושים הנ"ל של רבינו ש"ח שנרשמו במחזור הבא
מאיי היים מתאימים דוקא לר' שמואל החסיד כפי שהבדלנו ואינם מתאימים לרש"י.
לבסוף, אף אם הוא צודק שרבינו ש"ח שם = רש"י קשה להניח שש"ח הוא קציע שאם יש יסוד
חסיד כי לא מציינו שרש"י מכונה "חסיד". מו"ר פרופ' ש. פרידמן מציע שאם יש יסוד
ליחס העלות הללו לרש"י יש לברר אם ש"ח נובע מן: רבינו ש"ח = רבינו ש"ח =
רבינו ש"חית, כינוי רגיל לרש"י וחכמים אחרים. פירוש זה בוצע עויף על פירוש
של ויזר. אולם הלשון "במחזור הבא מאי היים...רבינו ש"ח" שטופיע פעמיים מחזק את
הזהיר שמענו לעיל.

לומר שהשאלות והקישויות המתעוררות הנהיות מנין לפני חשבויות אמוראים אע"פ שנתנת באורה סתמית, אינו מתעוררות מטש. הן יכולות להיות דברי אמוראים ומשמעם סגור גרידא סידדה אותן הגמרא בצורה סתמית.¹⁵ לעומתם סבורים חיים קליין, אברהם ווייס ומר"ר פרופ' שמא פרידמן שב"בשאילה סתמית ומימרה אמורא הבאה לעננות על השאלה, קדמה מימרה האמורא ונספדה השאלה אה"כ בהצעה ופתירתה לזכרי האמורא. וכשהדבר מוסב על משנה או גרייחא, הימה המימרה מלכתחילה הערה פרשנית לאותן מקור.¹⁶

אין בניגולתנו להכריע במחלוקת הזאת באופן כללי אבל ברור שבמקרה שלנו השאלה הסתמית לא נאמרה ע"י אמורא, יש שתי הוכחות לכך:

א) מתברר משה"ג לשורה זאת שיש חטש גרסאות שונות של שאלה קצרה זאת. כמו כן, בסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"ב יש ארבע גרסאות שונות של שאלה קצרה זאת.¹⁷ התקדמות של שינויי גרסאות במקום אחד מלמדה שאותו קטע מאוחר יחסית להקשר בו נמצא.¹⁸

ב) כידוע היזושלמי לעתים שומר על סוגיא אמוראית פשוטה בניגוד לסוגיא הבלית והמפורחת והמליאה הוטפות סתמיות.¹⁹ במקרה שלנו יש סוגיא ירושלמית המקבילה לסוגיא הבלית במגילה. אם נציג אותן אחד מול השניה נורכח שהשאלה "הני עשרה כנגד מי" איננה מקורית לסוגיא:

- 15. הלובני, עמ' 9. ההזגשה שלו. וכנראה ברבות הימים הוא שינה את דעתו - עיין היטב אצל הלובני, מקורות ומסורות לעירוני, עמ' קפ"ט, סוף הערה 1 והשווה את דבריו שם למצוטט כאן בפנים.
- 16. זוהי שיטת קליין בניסוחו של פרידמן, מביא, עמ' 296-297. וראה הוכחותיו של פרידמן, שם, עמ' 297-299.
- 17. ראה שה"ג מיד לאמר שורה 3.
- 18. פרידמן, מביא, עמ' 306, טעיף י"א.
- 19. ראה פרידמן שם, עמ' 300 והספרות בהערה 57.

כך מפורש כמו שעש לנגי והולות בטכת פסחים.

2) אמכתא של "הני כנגד מי" היא אמכתא ומו לא. לכן היא לא אנטרת הוספה על אותו מספר כפי שמוכח מעשרה פסוקים בבית הנכנס ומספר העליות בשבת, יו"כ וי"ט.

אין שום צל של טפס שהצדק איתם. בדיקת כל המקרים של "אין פוחתין מ..." במשנה ובתוספתא מעלה שכשורוצים לומר "שאיין מוסיפין" אזי אומרים כך במפורש¹⁰. מאידך, לפעמים נאמר מפורשות שאבן מוסיפין אבל רק פסוק שבאותו מקור נזכר דבר שלא מוסיפין¹¹. רק בשני מקרים - במשנתנו ובשקלים ה"ב - נאמר "אין פוחתין בלבו". ברי שאילו רצה התנא לאטור הוספה על עשרה מז"ד הוא היה עושה כך במפורש כמו במקורות הנ"ל. שתיקתו כאן כהודיה זמיה שהוא זאג רק למינימות של פסוקי מז"ד והבא להוסיף, מוסיף כמה שירצה.¹²

שורה 3] הני עשר כנגד מי" קיימת מחלוקת בקרב חוקרי החלום אם שאילה סתמית המופיעה לפני מימרה או מימרות של אמוראים נאמרה ע"י האמורא או נוצרה ע"י סתם החלום.¹³ מצד אחד חנור אלבק סבור ש"במקומות שהקורא היא בסתם והחידוץ בשם אמורא אין צריך לפנים שהקורא היא לכל הפחות מזמן האמורא והוא.¹⁴ בדומה לו קדובע פרוף דוד הלובני "זאין צודד

- 10. סוכה ה"ה = ערכין ב"ג, תוספתא סוכה ב"ה, ל"ב, עמ' 264, מגילה ד"א - ב', ערכין ב"ב = תוספתא ערכין א"ד, צוק' עמ' 543, ערכין ב"ג, תוספתא פסחים ל"ה, ל"ב, עמ' 197.
- 11. מגילה ד"ב, ערכין ב"ה, ותוספתא ערכין ב"א, צוק' עמ' 544, ערכין ב"ג = תוספתא ערכין ב"א, צוק' שם.
- 12. יש עוד שאילה מקפוחה לבינים: "אין פוחתין מעשרה מז"ד - האם הכוונה לעשרה פסוקים של מז"ד או לעשר הזכרות של מז"ד בלי שום יחס למספר הפסוקים? על שאילה זו ראה דיון בסוגיא י"ד, מז"ד, תפירוש, שדרות 18-20.
- 13. ראה סקירה של הגישות השונות אצל פרידמן, מביא, עמ' 296-299 והערה 46 במיוחד.
- 14. אלבק, מביא לחלומיו, עמ' 578, הערה 4.

א) כל המשפט חסר לגמרי בשלשה נוסחים (ת. ג, 5, ה' 1) וביחוד הנוסחים יש המון ש"ג 23, שני סימנים מובהקים לדברי הטם החלמוד. 24.

ב) דברי ר' לוי ויחוד האמוראים נאמרו בעברית ואילו החוספת הזאת כחובה בארמית. גם זה סימן טובהק להוספת של טמם החלמוד 25.

ג) דברי ר' לוי מוציעים בכמה נוסחים של הסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"פ 26 ובאותם נוסחים חסרה החוספת הזאת.

כרם אף אם ברור שרבי לוי לא אמר את ההסבר הזה לכאורה הסבר זה נאמר כבר בזמן קדום כי הוא גם מופיע בירושלמי נאן בהלכה ז' (לפי כ"ל):

אין פוחתין מעשרה מלכיהו כנגד עשרה קילוסין שא"י דוד
הללויה הללו אל במקדשו הללוהו ברקיע עוזו כו"ל עד
כל הנשמה תהלל ייה הללו ייה

מעשרה זכרונות כנגד עשרה ויזויים שאמר ישעיהו
רחצו הזכר המזיר וגו' ילמדו היטב דרשו משפט וגו'
מה כת' בהמיה לכו נא ונוכחה יאמר ה' וגו'

מעשרה שופרות כנגד שבעה כנשים פר ואיל ושעיר

אין עזיין מחקר על "טתם החלמוד" בירושלמי 27 אבל יש רגליים לדבר שגם

- 23. ראה ש"ג לשורה זאת.
- 24. פרידמן, מבוא עמ' 306, אע"פ י"א ו-י"ב.
- 25. שם, עמ' 301-302, אע"פ א'.
- 26. ראה ש"ג לעיל, הערות 13-14.
- 27. ראה זרד הלכני, מקורות ומסורות לשבת, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 16, הערה 37** והשווה פרידמן, מבוא, עמ' 300, סוף הערה 57.

ירושלמי תגילה ד' ז' ב'. ע"ה ע"א 21
רב חונא אמר: שלשה קרויות שבתורה

20. בבלי מגילה כ"א ע"ב ע"פ כ"י הימני
והא דתאני רב שימי מביירא ושיחורי
אין פוחתין מעשרה פסוקים בבית הכנסת
וויזבב עולה מן הימני

הני עשרה פסוקיו כנגד (=כנגד) מי
שי"פ'ו סימן'

אם ר' יהושע כין לוי כנגד עשרה בטלניו...
רב ינסף את' כנגד עשרה הדיברות...
ר' יוחנן אום' כנגד עשרה מאמרות...
תזקיה אמר: כנגד עשרה הדיברו'

מתבודד מהשוואה זאת שאין צורך בשאילה "הני" וכי' כדי להבין את הסוגיא, לכו מסתבר שגם אצלנו בר"ה לא הייתה שאילה בסוגיא האמוראית ודברי שלשת האמוראים היו מוסכים ישר על המשנה.

שורה 4] אמ"ר לוי כנגד עשרה הללוין שאמר דוד בספר תליר.
שורה 4] הללוין טובא הווי זכח' בהו הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי חרועה 22
בורנשטיין סבר ששורה 4 מהוזה חוספת לדברי ר' לוי ולכן במהדורתו של מסכת ר"ה הכניס את המשפט הזה בסוגריים וכתב (בהערה ק"ג): "כל זה הוא מאמר המוסגר, כמבואר למעייני". אין צל של ספק שהוא צדק ויש כמה הוכחות לכך:

- 20. של אונברדיסט קולומביה 141 ז' 893A. זהו כת"ה הטוב ביותר של מסכת מגילה לפי סגל, מגילה ובקיצור במרביץ נ"ג (תשמ"ד), עמ' 41-69.
- 21. ובמקבילה בירושלמי העניות ד' ג', ס"ח ע"ב ומשם במס' סופרים כ"א: ו', מה"י העיני, עמ' 359.
- 22. שורה זאת חסרה בכ"ה והעתיק אותה מכ"י ג'.

אל בקדושי' שהוא מחילתו משום דעיקרו הא זתיקונו כנגדו הוא מפני פטרוק זה ד'חקע
שופר' שהוא מצוות היומ'.²⁷

אולם אין צורך בכל זה. כטורקוריס את כל המקומות במלמוד שבהם שואלים "הני טפרי
פלוגי כנגד מ"י למדיים שברוב המקריע אין שום קשר רעיוני או יש קשר רופף מאוד בין
המספר הנידון והפטוה המקראי ש"כנגדו" כביכול קבעו אותו מספר. והרי דוגמא
מאלפת להורטר חקשר: במגילה כ"ג ע"א יעקב מינאה שואל את רב יהודה: "הני ששה
]נוליים לחורח[דיוה"ל כנג: מיג אמר ליה: כנגד ששה שעמדו מימינו של עזרא וששה
משמאלו שגאטר (נחמיה ח'ד') וייעמוד עזרא הטופר על מגול עץ אשר עשו לוי' ויעמוד
אצל... על ימינו ושמאלו... בנוסף על הקושי הבולט לעין - שבפטרוק מנוייים שבנה
שעמדו לשמאלו וכו' הגמרא מקשה - הפטרוק בעצמו איננו עוסק בינם הפטרוקים כי אם בראש
השנהו הרי בפטרוק ב' כחוב שהחכסו לשמוע את קריאת ספר החורח בינם אתר לחודש
השבועי ובכל זאת רב יהודה לא היסט להשמש בפטרוק ד' להוכיח שששה עוליים לחורח
בינם הכפודיסו דוגמא זאת טיפוטית נו"ב הטרוגיה של "הני כנגד מיג". ולכן סחם
החלמוד לא היה צריך לחפש קשר רעיוני בין דברי ר' לוי לראש השנה כי "עשרה

32. ראה אוצר לשון החלמוד כרך כ"ד, עמ' 436. טורייס שם 22 "כנגד מ"י בחלמוד
הגבלי. מחוכים הוררות ר' ע"א, טנחות ק"ד ע"א & ק"ב ע"ב, וחמורה ט"ו ע"ב אינס
ענין לנושא שלנו וה"כנגד מ"י השני בבכרות כ"ח ע"ב הוא רק נספח לראשון שם.
מחוד לו הטרוגיה שנוהרד (וכמה מהן הן הפלות - ראה להלן בפנים ע"י הערה 75) יש
קשר רעיוני ברור בין הנושא הנידון והפטרוק "שכנגדו" רק בששה מקרים: פטויס ק"ח
ע"א, יומא ע"ו ע"א, מגילה כ"א ע"ב = כ"ד ע"א, ערבינו י"ג ע"ב, שבת מ"ט ע"ב
וכמימא היראונה במגילה כ"א ע"ב בטורגיא המקבילה לטורגיתנו. זאת אומרה
שבכסני שלישי של המקרים אין קשר רעיוני. לדעת הדוגמא שלנו שייכת לרוב.
לנסיחו טופרו לחפש רמזים נחמרים ל"כנגד מ"י שגאטר על ברכה המיניים (בכרות כ"ח
ע"ב ה"ל) ראה נעמי כהן "טה חידש שמואל חקסו ב'בכרות המיניי" סיני צ"ד
(השד"ח). ע"י ט"ט-ע"י על הביטוי "כנגד" בספרות חז"ל באופן כללי ראה הספרות
המרבא ע"י אורב, ערוגה הבס, חלק ד', עמ' 91, הערה 20.

בירושלמי כאן יש גרעין מקורי - שהוגשה בקוים - וחוספת טמנית. 28 מכל מקום אף
אם נניח שההסבר על "הללו אל בקדושי" עתיק הוא אין זאת אומרת שהוא ההסבר הנכון
לרובי רבי לוי. והאמת היא שיש שלש סיבות לדחוט פירושו זה:

(א) הסבר זה נגע בעיקר מראשו ליצור קשר בין דברי ר' לוי והנושא של ר"ה. ולכן
סחם החלמוד משחמש במגרון המטורבל "חנד דחתיב בהו הללוהו בתקע שופר" או בנירסא
אחרת "...הללוהו בצלצלי חרננה" 28 במקום לקרוא לפק בפתוחה "הללויה הללו אל
בקדושי". כמה ראשוניי הריגישו בקושי זה ולכן כינו את הפק "הללויה הללו אל
בקדושי". 30 הראבי"ה אף המשיך את קו המטובה של סחם החלמוד והדגיש שהקשר היהודי
בין החיליים ק"נ וראש השנה הוא הפטרוק "הללוהו בתקע שופר". 31 לכסוף, גם בעל עורדי
אבר על אתר הבחין בכרונה הזאת של סחם החלמוד. הוא כותב (ברף מ' טוף ע"א):
"והיינו דנקט האי פטרוקא דחקע שופר" שהוא בחוד הפרישה ולא נקט הני ד'הללו

28. בירושלמי כ"ל, בילקוט המכירי לחרתילים עמ' 293 ולישעיקה עמ' 12, בעיקור
כ"א חף 3388, ובירוקה ד"ר (=עמ' צ"ה) אין מעבד חלק בין "דוד" וההשכל. בניסוחים
אלה בחוב: "דוד חללויה (אז הללו) וכו'" בלי שום מילה; יחס זהו חוזם על חוספה
מאחרת. מצד שני ברי"ה, בר"ו, ובעיקור ד"ר וכי"ב דף 53A בחוב: "שומר
דוד בצללויה (או בצללויה)" וכו' ולפי גירסת זאת יש מעבר חלק.

גם המילים "רחצו הזכרי" וכו' נראות לי כהוספה כי גם לפניהן חסירה מילה יחס בכל
המקורות הנ"ל. יחר על כן, אין עשרה וידייזים באזחם פטוקים בישיעהו (א"ט"ז-י"ז)
כי אם חשעה כפי שהעיר ר' שלמה העודני במלאכה שלמה למחנהו וכפי שיראז בעליל
מתקבילה ובפסיקתא רבתי, פיסקא ט' דף קט"ט ע"א: "וכן אמר להם הנביא דחצו הזכו
[וי"ז] - חשע מזרח כחב כאן כנגד חשעה ימיים שביך ר"ה ליום הכיפורים" [רחצו
וי"ז] שפטרו יחרם ריכו אלמנה' - הרי חשעה מידות כאן. ומה כחב אמרין [י"ז]
ונחמה יאטר ה', אם יהיו חטאיכם כשני כשלג ילבינו". ומ"א שם הערה ל"ט חצי
לחקו את הירושלמי ע"פ הפסיקתא ובעל יפה מראה מציע לחקו את הירושלמי ע"פ
המקבילה לפסיקתא הנמצאת בילק"ש לישעיהו א', וצו שפ"ט אולם אין צורך בכך. יחבר
שבכל המאמר בירושלמי המכונה דוקא לאוחם פטוקים בישיעהו הכוללים חשעה וידייזים כי
נראה להלן בקשר ל"עשרה מאמרות" (שורה 6) שיש נטיה להשמש במספר עגול אף אם סחר
פרט אחד או שני. אולם בעל המאמר נמקרה כזה אינו מצטט את הפטרוק כי אז המורה
יכול לספור שאין בדיק עשרה פריסיים אם כן הפטרוק הוא חוספת למאמר המקורי.

29. ראה שה"ג וראה דיין שלם להלן במדור חנוסח והלשונו לשורה זאת.
30. רש"י, ר"ה, סדור רש"י עמ' 67-68, אבודדהם עמ' רע"ג, וסדור ראב"ר עמ' ר"ג.
31. חלק ב', עמ' 225.

[ומטיימין] 38 ביהללו יה' והם ה' מזמוריים. ברם, הצעה זאת איננה עדיפה בהרבה מתצעת סתם החלטות כי אף שלשה פרקים נוספים בתהילים - קי"ג, קי"ז וקל"ה - מתהילים ומסומנים ביהללויה"ז

2) לכאורה אם נמשיך בדרך שהתורה הריטב"א ניתן להציע פתרון אחר, כי נאמת יש עשרה פרקים בספר תהילים הממונים במילה "הללויה" דהיינו: קי"ז, קי"א, קי"ב, קי"ג, קל"ה ודמשת הפרקים האחרונים ו"ו - ק"נ. ברם אפשר לזווח גם את הסבר הזה משהי סיבות, ראשית כל, אם ר' לוי מתניחם לעשרה פרקים המהללילים ביהללויה", הוא היה צריך לומר "כנגד עשר יהללויה" שאמר דוד בספר תהילים וכדומה. שנית, הסבר זה לא מטיביר את גירסת הירושלמי "כנגד עשרה קילוסין" כי "קילוסין" פירושו שבת 39 ולא דוקא קשור לפרקים הכוללים את השוש "הלל". עלינו אם כן להפש הסבר לדברי ר' לוי שהולט גם את הלשון "קילוסין" בירושלמי.

3) ובאמת יש הסבר כזה בדברי ר' אריה לייב גונזבערג נטורי אבו למטי ר"ה: 40

"וזה דאמר ר' לוי חתם [=במגילה] גבי עשרה פסוקים כנגד עשרה הלולים, לאו מהלולים דחאי קרא מיירי אלא כחא דאמר ריב"ל בפרק י' ופסחים (דף קי"ז ע"א) 'בעשרה מיניים של שבת נאמר ספר תהילים: בנצוח, בנגון, במשכיל, [במזמור, בשיר, באשרי, בתהילה, בתפילה, בהודאה, בהללויה]. והיינו שבת דריב"ל והיינו הלולים דרבי לוי. וזה ופריך חבא 'הילולים טובא הוי' ולא קאמר דהיינו עשרה מיניי של שבת ומה ענין לחקן ב"ה כנגד עשרה מיניי שבת שבספר תהילים דאין זה ענין מיניי למצות הימים וכו'.

37. במה' שטרן, ירושלים, חשל"ו, טור קנ"ז המבוסס על דפ' ראשון, ליוורני, תקפ"ב. אין כנראה כ"י של הריטב"א למגילה.
38. כד מתקן המהדיר אבל כוונת הריטב"א ברורה אף בלי ההגחה.

39. ראה מאמר המאבק של מר"ד פרופ' שארל לייבטון ז"ל "קלט קילוסין", עלי עי"ו, ירושלים, חש"ו-תשי"ב, עמ' 75-81, ובמיוחד הערה 7.
40. פתחה כמה ראשי תבות בדברי והשלמת את הציטוט מפסחים. משמע מדברי שהוא לא ראה את הירושלמי כאן, חובה להודיש שהוא רק מפרש כך בקשר למגילה: לגבי ר"ה הוא דבק בהסברו של סתם החלמוד.

ההלולים" של ר' לוי אינם הייבנים להיות קשורים לנושא הנידון כלל וכלל. 33

(בננסף על כך, האם באמת יש עשרה הלולים בתהילים פרק קי"ז אמנם כד סברו ר' שארל אלנקוזה והריטב"א 34 אבל כמה אחרונים זייקו וגילו שלאמתו של דבר יש שתיים ושתה הלולים באותו פרק. לכו המהר"א נדחק לפרש (ב"ה הנה): "רייש פירקא הללויה וגו' וסוף פירקא מהלל יה הללויה" לא קחשיב". ר' יחיאל מיכל אפשטיין נראה שאב מהמהר"א: נשכתב 35. ריהללויה" אינו בחשבון וכו' כל הונמתי".

(לבסוף, הסברו של בעל הגמרא אינו הולם את דברי ר' לוי כי הלה דבר על "ספר לוי" כולל ולא על פרק אחד בספר תהילים.

ולס אם ר' לוי לא התכוון להלולים בתהילים ק"נ מה היתה כוונתו מום עשרת הילולים שאמר דוד בספר תהילים?

(הריטב"א גרס את המירמא של ר' לוי במגילה כ"א ע"ב אולם הוא לא גרס את סברו של בעל הגמרא. עובדה זאת איפשרה לו לפרש את דברי ר' לוי בצורה אחרת. 36 וזא כתב שם: 37. "שאמר דוד. הם אורחם מזמורי" שבסוף תהילים שמחלילין

3. בזכות סתם החלמוד ונבלי אפשר לומר שני דברים. ראשית כל, המילה "הילולים" היא יהודאית בתלמוד הבבלי ולכן הוא התקשה להבין. בבכוח ל"ה ע"א מילה זאת ופיעה רק כציטוט מהפסוק "קדש יהלילים לה" ונפסחים קי"ז ע"א (דוקא באותה סוגיא ונראה בהמשך) בכל כתיב היז כחוב "בהללויה" או כדומה במקום "הילולים". שנית, ברכות כ"ה ע"ב - כ"ט ע"א יש שתי מילדות הדומות מאד לדברי ר' לוי כאן. בשניהם: חובה: "הניי א כנגד מיני" אמר ר' פלוני "כנגד יאת אזכרות שאמר דוד ביהבו לה' בניי לילים" (=מזמור כ"ט) ו"כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים" (=מזמור כ"ט). תוצאה מכך, אולי חשב בעל הגמרא שדברי ר' לוי הייבנים להתחת לפרק מסויים בספר תהילים ולכן הוא בחר בפרק הקשור איכשהו לר"ה.

3. במהרה"ח חלק ב' עמ' 364 ר' ישראל אלנקוזה מונה עשרה הלולים בתהילים ק"ו תוך פירושו לירושלמי הני"ל. גם הריטב"א בחידושי ל"ה (דף ע"ב ע"א) משוח לפי ומו בוצברו על הפסוקים בשופרה: "ונתנו להוסף עשר הלולים... שיש ה' הלולים עם וללותו בתקע שופר וה' הללויה בצלצלי תרועה". שניהם אינם סופרים את והילולים" בתחילתו וסופו של הפרק.

3. ערוך השלחן, א"ח, סימן תקצ"א, טעיק ז' ג. ר' שמראל יפה אשכנזי ביפה וראה לירושלמי כאן מוציא את "כל הונמתי" מכלל העשרה אבל מטעם אחר.

3. ואיך הוא העו לפרש את ר' לוי במגילה בניגוד להסבר הסתמי ב"ה? אולי הוא א' גרס אותו משפט בר"ה כדוגמה כ"ה, ג' ו-ה'. מצד שני, אולי הוא גרס את המהר"א שמתמי ב"ה והחלום ממנו כי הריטב"א לא נוחע מלפרש נגד סתם החלמוד - ראה הירושון, מבוא, עמ' 292.

שורות 6-8] ר' יוחנן אמר... שמים נעשו:

במבט ראשון נראה כאילו ר' יוחנן מציא את הרעיון של "עשרה מאמרות" אולם, כפי שהסבירו לעיל, ר' יוחנן רק השתמש ב"עשרה" ידוע בדומה לרבי לוי ור' יוסי. המסור לדבריו הוא משנה אבות הי"א: "בעשרה מאמרות נברא העולם". על דברי ר' יוחנן אומר טחם החלמוד: "ויאמר ויאמר משעה האוין 'בראשית' נמי נאמר הוא שני 'נדבר ה' שמים נעשו'". 48

במבט ראשון שאילת טחם הגמרא תמוהה כי כאשר סופרים את פירי 'ויאמר ובראשית', כלומר של בראשית פרק א', מגלים שיש עשרה פסוקים המתחילים ב"ויאמר" דהיינו פסוקים ג', ו', ט', י"א, י"ד, כ, כ"ד, כ"ו, כ"ח, כ"ט, ואמנם הזרשן הספורי בן תמא ה"ט, ר' יצחק עראמה, החעלם מהגמרא שלנו וקבע בספרו עקידת יצחק (בשער השלישי) שעשרה פסוקים אלה הם עשרת המאמרות. כרם, שני הפסוקים האחרונים "פרו ורבו" ו"הנה נחתי לכם" אינם מאמרות של בריאה כפי שכמה ראשונים כבר הוגישו. 50 כתוצאה מכך הוכח חכמים החלכוטו בשאלה זאת והציעו רשימות שונות של עשרת המאמרות של הבריאה. אולם נראה שכל שיטה פגומה במידה מסוימת. להלן טבלה כרונוולוגית המציגה את כל השיטות שגילינו בנושא דידן:

47. צ"ע למה טחם החלמוד מקשה נגד ר' יוחנן מובל להזכיר את המשנה באבות וכן הקשה ר' משה אבן מבין ביום חרועה ד"ה ה' נינהו: "קשה מאי פריד לר"י והלא מתניתין הוא במס' אבות י"ב מאמרות נברא העולם". חירוצו דחוק מאד אבל אפשר לתקן איו הכי נמי, טחם החלמוד מקשה נגד המשנה המקורית ולא דורקא נגד ר' יוחנן. וזאה דברי בעל מחזור (עמ' 346) "וחנן" שמייחס לר' יוחנן עצמו את חירוק החלמוד

48. ברור מהסגנון, מהמעבר לארמית, ומריבוי שינויי הגימטריה שדורר בשאלה ותירוץ של טחם החלמוד - ראה שה"ג לשורה זאת. ובר זה גם יזכח בהמשך כשנראה שהטחם דייק בדבר שאינו זורש דידן.

49. כד מצינע הושב"ץ במפורש בשני מקומות. בפירושו לפירוש "איש אשר" מאת ר' יצחק אבן גיאת שהופיע בחפשי מסעונים בעריכת בער גאלדער, ברלין, 1845, עמ' צ"א הוא כותב: "נראה מהגמרא ש"ל שעשרה מאמרות הם קודם פרשה ויכולו וכו'". ונמנו אבות לאבות הי"א, עמ' קע"ז הוא מטיק מסקנה דומה מהגמרא שלנו. כד משמע גם מדברי בעל מחזור ויטרי בסימן שס"י (עמ' 346) - עיי"ש.

ראה להלן הערות 58, 60.

אולם אנו כבר ראינו⁴¹ שאין טחם צורך בקשר בין המסבר של ר' לוי "למרות היוס". לכן תורת לנו לפרש גם ברה"ש ר' לוי התכוון לומר בפשטות שעשרה מ"זו במוסף של ר' 42 תקנו כנגד עשרה לשונות של שבת⁴³ = קילוסין = הילולין ש"בספר ההילוס" כולו. יתר על כן, רבי לוי לא המציא את ה"עשרה" הזה. הוא השתמש ברעיון עתיק יותר של ר' יהושע בן לוי בדומה לאמוראים האחרים בסוגיינתו - ר' יוחנן השתמש ב"עשרה מאמרות" משנה אבות הי"א, ור' יוסי⁴⁴ השתמש ב"עשרה הדברות" שבמרות. ולמרות שלא מצינו שר' לוי מוסר בטם ריב"ל, במקבילות לדברי ריב"ל בירושלמי כתוב "אמר ר' טימון בשם ריב"ל ור' טימון היה בר-פלוגמא של ר' לוי בדוד השלישי לאמראי א"י, כמו כן, ר' לוי מרבה למסור מאמרים של אמוראים קדומים". 46

בטיעונים, אין טפק שזה המסבר הנכון לדברי ר' לוי. רק הפירוש הזה מתאים ללשונו "הילולין" בבבלי ובלשונו "קילוסין" בירושלמי. רק הפירוש הזה מתאים ללשונו "שאתר דוד בספר הל"ו ולא רק בפרק אחר של ספר תהילים. ודק לפי הפירוש הזה יוצא שר' לוי משתמש במושג ידוע ועתיק יותר בדומה לר' יוחנן ור' יוסי.

לעיל הערה 32.

42. ר' לוי אינו מדבר רק על מלכיותו, ראה שה"ג ומדור הנוסח והלשון לשררה זאת.

43. כד הגימטריה במקבילות לפסחים קי"ז ע"א: ירושלמי סוכה ג"ב, נ"ד ע"א = ירושלמי מגילה א"י, ע"ב ע"א ואף במדוש הלל ("בעשר לשונות של שבת") בבית המדרש של ילינק, חדר חסיני, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 87. גם בבבלי לא מצינו את הגימטריה "קיינים של שבת" הנמצאת בטורי אבן ויש להניח שהיא ציטט מהזכרון. בדפ' וילנא בפתיחת כתוב "עשרה מאמרות של שבת" ונכ"י המובאים בהק"ט שם (עמ' 365, אות ז') כתוב רק "בעשרה מאמרות". במדוש תהילים, מזמור א', טימון ו', מהד' נובך עמ' 8 כתוב "בעשרה מיני זמרי" והשוה גם ילק"ש המובא בהערה צ"ו שם. אני מעדיף את הניסוח "לשונות של שבת" שבירושלמי כי זהו המקור הקדום ביותר וריב"ל היה אמורא ארצישראלי.

44. כד צ"ל - עיינו בש"ג ובמדור הנוסח והלשון לשררה 5.

45. יש הרבה מחלוקות בין ר' טימון ור' לוי בספרות החלמודית. ראה למשל: ירושלמי ברכות א"א, ב' ע"ג; שם, הלכה ה', ג' ע"ג; בראשית רבה, פרשה ע"א, עמ' 835; שם, פרשה פ"ב, עמ' 989; שם, פרשה פ"ג, עמ' 999; שם, פרשה פ"ד, עמ' 1013.

46. ראה בכר, אגוזת אמוראי א"י, ב', ע"ב, עמ' 9, הערה 4.

בקשר לאבות ואבדו"ן הוא כתב:

"מכיוון שהעניין באבדו"ן אלה היה הנהגה המספר, אין הינה שלפטים מוזסטים או נגרעים פרטים מעצם העניין (עניין לשל באבדו"ן נוסחא א"י, נ"א ע"י א"י המעיק אחת עשרה יחידות בחזרה) [ובדומה יש רק עשר דגל]: ע"י ב"י ע"ש מעלות נסתלקה שכינה" [ובדומה יש רק חשע דגל]: נ"ב ע"י א"י עשרה נסי"ט נשעו לאבדו"ן בירושלים" [ובדומה יש רק שמונה דגל]. וכו'."65

אולם מאמרד השני יותר חשוב ליניניניני:6 באותו מאמר הוא עוסק במכילתא, סכחא וסירה לשטות ט"ו:א, מהו' הורבניק - רבינ ע"י 116. שם נאמר "והלא עשך שירות הו' . בכל אתה מהקבילות נמנו שירים אמרים. גולדוין מסביר שלטרוח שהיה מסורת כללית על "עשך שירות" היו מסורות שונות בנוגע להרכב הרשימה ובחוצאה כל קורא רשם על גלינין את המסורת שלני.65 כהנחה להצעתו הוא מציין דרשא את העניין שלני:

"THAT SUCH PUZZLEMENT IS NOT NECESSARILY POST-TALMUDIC CAN BE SEEN, FOR EXAMPLE, BY VARIANT EXPLANATIONS OF THE TEN UTTERANCES ABOT 5:1 TELLS US THE WORLD WAS CREATED #17H."66

63. יהודה גולדוין "עיונים באבות דר' נתן", ספר היוכל של האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות, ירושלים, תש"ט, חלק עברי, עמ' ס"ג.

64. ג' 1, SALD BARON JUBILEE VOLUME, VOL. 1, 549 FF. JERUSALEM, 1974.

65. ויתכן שזה בזיוק מה שקרה בנושא וידן בפרקי דרבי אליעזר, פרק ג'. במהר"י היגער שיצא לאור בחורב כרכים ח"י-י"י ע"פ שלשה כתבי יד בחוב (בכרך ה', תש"ד, עמ' 90): "בעשרה מאמרות נברא העולם ובששעה כללו שני ה' בחכמה יסד ארץ וכו'". כלומר בשלשה ני"י של פרקי דרבי א"י פירוש של עשרה המאמרות בכללן גם במרום האנגלי של פירולנדו (לונדון, 1916) שנעשה ע"פ כ"י קורנול-אפטסיין (כ"י ספרד מהמאה ה"ב-ג') אין פירוש בכלל ופירולנדו מסביר בעמ' 18 הערה ו שהפירוש התורסוף לראשונה בדת' השני, דפ' ונציאה ש"ד (1544) ! כמו כן, לפי ר' ח"י. הורבניק, פרקי דרבי אליעזר - מהדורה מדעית, ירושלים, תשל"ג, עמ' 24 גם בכ"י מינכן 356 של פרקי דרבי א"י פירוש בכללן

מבד שני, בשני פירושי הרשב"י ה"ל (בהערה 49) הגירסא בפרקי דרבי א"י מעורפלת. כשהוא מצטט מפרקי דרבי א"י הציטוט זהה לנוסח במה"ה היגער בלי פירוט המאמרות, אבל כשהוא דן בפרקי דרבי א"י הוא אומר שיש בו "לא טוב היות האדם" - לכו גרסות נשאות בגדר צ"ע.

לכסוף, לפי מחז"ר ה"ל (בהערה 49), ערוגה הנכס הז"ל (בהערה 51), ועקידה יצחק ה"ל (לעיל, הערה 56, דף כ"א ע"א) פרקי דרבי א"י ב"ב כולל רשימה של המאמרות נ"ח בכל זאת לומר שכלפחות המישה כ"י של פרקי דרבי א"י פירוט של עשרה המאמרות ומצא זה מתאים לממצאיו של גולדוין במכילתא.

66. גולדוין ה"ל (לעיל, הערה 64), עמ' 549.

על הפסוק "לא טוב" כבר דברנו בסעיף 1.

3. שיטת ר' ירמיה באבדו"ן: הפסוק "וינבא אליהם" ממאר בריאה אבל הוא בודא אינו ממל של בריאה ולכן הרשב"י כותב "ואין דבריו נראו".61 על הפסוק "זרונה נחתי לכס" כבר דברנו בסעיף 1.

4. שיטת בראשית רבה ר"י יעקב בר קורשיי: אין שום סיבה להניח ש"בראשית ברא" הוא ממל של בריאה אלא הוא כותרת לכל הפרק. כמו כן, הפסוק "ורדת אליהם" איננו מתאר בריאה וקשה להבין איך רצו לכלול אותו ברשימה.

5. שיטת מנחם ב"ר יוסי בב"ד: על הפסוק "בראשית" דברנו בסעיף 4 ועל "לא טוב" דברנו בסעיף 1.

6. שיטת ר' טוביה ב"ר אליעזר: זאת השיטה היחידה ההולמת את דברי סתם הגמרא "ויאמר וישעה הארץ" אבל גם שיטה זו בעיניה בגלל הפסוקים "בראשית" ו"פרד ורבו" כפי שהוכחנו בסעיפים 2 ו-4.

7. שיטת ר' יצחק אבן גיאת: הביטוי "ותראת היבשה" מהווה את חלקו השני של הפסוק "ייקרו המים" וקשה לטעון שיש כאן שתי מאמרות כי "ותראת היבשה" הוא תוצאה של "ייקרו המים". אין פלא איפוא שהרשב"י דחה את ההצעה הזאת.62 על "לא טוב" דברנו בסעיף 1.

8. שיטת ר' יצחק עראמה: כפי שאמרנו כבר כמה פעמים, הפסוקים "פרד ורבו" ו"הנה נחתי לכס" אינם פסוקים של בריאה.

אם כן, לאחר כל הדיון והנקודות נותרנו עם שמונה מאמרות בלבד דהיינו, שהינה פסוקי "ויאמר" ע"י יעשה אדם" וע"י בכלל. אזי איך נפרש את המשנה בסכתא אבוהך החשובה והפשוטה ביותר היא שהרבה מספרים בספרות התלמודית, ובמיוחד המספר עשר, הם מספרים עגולים, לא מדוייקים, ובעל המשנה לא התכוון שנדוייק ונחפש את הפריטים המדוייקים. תופעה זאת קיימת גם לעיל בפירוקינו בסוגיא ח' ס (ל"א ע"א לטתה) ובמקומות רבים בספרות התלמודית. יהודה גולדוין כבר דן בחופעה זאת בשני המקרים.

61. במגן אבות ה"ל (בהערה 48).

62. בחפש טעמונים ה"ל (בהערה 49) עמ' ס"ט.

ב"ר חנינאי⁷² ור' יוחנן שמופיעים גם כאן וגם במגילתה האם אפשר להניח שהם אמרו "כנגד עשרת הדברות" או "כנגד עשרת מאמרות" ביחס לשני נושאים שונים בשתי מסכתות שונות? כך מניח ר' נתנאל ויזיל בקרבן נחמאל על הרא"ש למגילה כ"א ע"ב. הוא מסביר קודם שאין מחלוקת בר"ה בין שלושת האמוראים. ר' יוחנן נוחן טעם למלכותו, רבי יוסף נוחן טעם לזכרוןו, ור' לוי נוחן טעם לשופרות.⁷² הוא ממשיד: "ובטו כן הכא מאמרי האמוראי מלחא טעמי שתקן עזרא לקרות עשרה פסוקים בשבת במנחה ויום ב' וה' וכו'". כלומר, לדעתו ר' יוסי ור' יוחנן אמרו את טעמיהם גם על עשרה פסוקים וגם על מז"ז.

ברט, אין זאת הנחה טבירה. הראשונים והחוקרים כבר הראו ע"י עשרת דוגמאות שיש חופעה רוחח במלמוד הבבלי, וגם במדשי הלכה במדשי אגדה ובירושלמי, של "העברות"⁷³ וכך ר' שמואל רובינשטיין ממאר את המופעה: "מסורי התלמוד מעתיקים ומשיאים משא ומתן שבאמור מאומרים על ענין אחד. ועושים משא ומתן זה בשם גם לענין אחר שלא אמרו הם.⁷⁴ ויש עוד רמז שמדובר כאן בהעברה. הרי גם בחוד שבע עשרה הסוגיות בבבלי של "הני כנגד מי" שמנינו לעיל⁷⁵ יש שלשה זוגות או שלישייה: מגילה כ"א ע"א = סנהדרין י' ע"ב (הני שלשה חמישה ושבעה כנגד מי?), מגילה כ"א ע"ב = מגילה כ"ז ע"א = ר"ה ל"ב ע"א (הני שלשה כנגד מי?), והמקרה שלנו במגילה כ"א ע"ב = ר"ה ל"ב ע"א (הני עשרה כנגד מי?). אם כן סביר להניח שילפנינו מקורה של ----- כך צריך להיות במקום "רב יוסף" בדפוסים - עיין בשה"ג ובמדור הנוסח והלשון לשורה 5.

72. ואין זכרון אלה נראים - ראה זיין מלא להלן במדור הנוסח והלשון לשורה 3.
73. לראשונים ראה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 473-468. החוקרים הם: שמואל רובינשטיין, לחקר סדר התלמוד, קובנה, מרצ"ב, עמ' 22-45; אברהם וייס, החזרות בתלמוד בשלמותן, ניו יורק, 1943, פרק ד', עמ' 172-217; חנוך אלבק - על העברות במשנה, במדשי ההלכה, ובמדשי האגדה ראה ספרו הני"ל עמ' 452 והערות 1-2 ועל העברות בתלמודים ראה שם, עמ' 492-452 ועמ' 659-625; מר"ר פרוץ ישראל פרנצוס, "קביעת מקורן של סוגיות כפולות", חרביץ ל"ה (תשנ"ט), עמ' 338-353; LOUIS JACOBS, "A STUDY OF FOUR PARALLEL SUGYOT IN THE BABYLONIAN TALMUD", pp. 398-411 (1974), vol. 25, ופרזמן, מבוא, עמ' 336-339 ותפורת שם בהערה 9. למימרא המקבילה בניגוד לטוביא המקבילה ראה מ"ש להלן במדור הפרוטו לטוביא י"ז שורות 3-8 והספורות בתערה 17 שם.
74. רובינשטיין הני"ל (בהערה הקודמת), עמ' 22.
75. לעיל במדור זה, הערה 32.

כלומר, מכיון שבעל המשנה לא פירס לאיזה מאמרות היא מתכוונת, כמה מנאים זיבעל הנמרא שלנו, ובעקבותיהם כמה ראשונים, ניסו לנחש את "עשרת המאמרות שבהן נבוא העולם".⁶⁷ אבל לאסירתו של דבר יתכן שהיה רק שמדונה והמנא באבות השמש במספר טיפוסי עגול כדי להתאים את המאמרות לשאר ה"עשרות" שם.⁶⁸ ברוגע שאנו מודיעים לחופעה הזאת כל הקייסים נעלמים ויתכן ש"עשרה מאמרות" הם בעצם שמורה פסקי: "דיאמר" עד "נעשה אדם" ועד בכלל.

התפתחות הסוגיא וחקשר ביניה לבין הסוגיא המקבילה במגילה

לאחר שדנו במימרות שנסוגיא י"ז שזמה עלינו לדור בהתפתחות הסוגיא שלנו וחקשר בינה לבין הסוגיא המקבילה במגילה כ"א ע"ב.⁶⁹ אין ספק שמימרות רבי לוי שיכח דוקא בר"ה כי טעמו (אבל לא נשמר) מופיע גם בירושלמי כאן. כמו כן יש להניח שהטעם של ר' יהושע בן לוי שייך דוקא למגילה כי שם דנים בטעם לעשרה פסוקים בביה"ב והוא מטביר "כנגד עשרה בטלנין שבבית ה"נט"ל⁷⁰ ועמילא דברי ריב"ל מופיעים רק במגילה. המהרש"א כבר הדגיש שריב"ל שייך אך ורק לגמרא במסכה מגילה. הוא אומר כאן: "ובפוק המורה עומד קאמר עוד כנגד י' בטלנין כו' שהם שיכח משום דקריאת המורה ביי מה שאין כו' הכא בתפלה ר"ה זכל יחיד ויחיד חייב כדלקמן במתניי".⁷¹ אולם מה נאמר לגבי דברי ר' יוסי -----

67. ואח"כ מצאחי שמואל אלבק הציג הסבר דומה ע"פ דוגמאות אחרות עשרות בשנים לפני גולדין. ראה בראשית דבה, עמ' 1145-1147 ובהערות של אלבק לעמ' 1145, שורה 4.
68. לעוד חוקר שסבר כמו גולדין ראה, R. TRAVERS HERFORD, PIRKE ABOTH, NY, 1943, p. 124. לעוד רשימה של עשרות "תכולת" "עשרה מאמרות" ראה מדוש חדש בביה"מ של ילינק, חדר שלישי, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 168. ולעוד דוגמא של התופעה הנידונה כאן ראה לעיל במדור זה, הערה 28.
69. לטקסט של ארוחה סוגיא ראה לעיל במדור זה בפנים ע"י הערה 20.
70. ואין זה סותר את דברי לעיל סמוך להערה 32 כי קשר בין הטעם ש"כנגדו" והנשא הלידון הוא אפשרי אבל לא תכחזי.
71. ויש הערה דומה בסורי אבן כאן.

והראשונים למטבת מגילה מלמדו⁸⁴ ששמו המזוהק היה "רב שימי מבימתא דשחור"י⁸⁵ חכם זה מופיע רק בערך מקום אחד (טוטה ל"ה ע"ב) וגם שם הוא שונה בדימתא בענייני בית הכנסת: "והחני רב שימי מבימתא דשחור"י בית הכנסת שכולה כהנים מקצתו ערלי ומקצתו ערני אמר". איר לכו שום עדוה מפורשת על מוצאו וזמנו אבל שטר מעיד עליה שהוא היה אמורא בבלי מאוחר וגם שמי הברייתות כנראה מאוחרות. להלן ההוכחות לכך:

1) יש כלל מקובל כבר מזמן הגאונים ש"כל רב מובל וכל רבי מא"י⁸⁶ אמנם היו אמוראים שנממכו בבבל ועלו לא"י כגון רב כהנא⁸⁷ אבל יש עוד סיבות להניח שרב שימי הנידון היה בבלי כפי שניראה.

2) השם "שימי" הוא שם בבלי מובהק. שם זה אינו מופיע בא"י בתקופת בית-שני והמשנה⁸⁷ כמו כן, הוא אינו נזכר בירושלמי⁸⁸ בבראשית רבה⁸⁹.

84. ראה לעיל בשו"ג, הערה 13. ה"משפחה" הנזכרת להלן הם לפי חלוקתו של סגל, מגילה.

85. כך גרסו ב"משפחה" הבבליה (רע"ג ע"ג, כ"י חימון של קולומביה, ו"כ"י גינינגטון 3); באשכנז (כ"י מינכן ולונדון); בספרד (כ"י אוקספורד); ובגאליה (פסקי רי"ד ושבלי הלכות). אולם באשכנז הייתה קיימת גירסת שנייה: "רב רחומי" (ראב"ד); "רב רחמי מבר"ה דשחור"י" (כ"י 134); או "רב רחומי מבימתא דשחור"י" (א"י), ה"י ק"י והח"ה, סימן ש"פ). אולם יכול להיות ששדולבד בטעות גרפיה עתיקה כי לא מצאנו חסם בשם זה במקום אחר. מכל מקום, יש להעיר כי גירסת האור זרוע בטוטה ל"ה ע"ב, המקום השני שבו מופיע רב שימי הנ"ל, בודאי משובשת. בא"י שם (=הלכות נשיאה כפיים, סימן ח"א) כתוב: "רב שימי בר אשי מבימתא" כשימי בר אשי הוא אשגרה מהאמורא המפורסם ו"מבימתא" הוא בודאי ע"ס של "מבימתא".

86. ראה ט"ט אצל הלבני הנ"ל (בהערה 83).

87. כך מדגיג ישראל זאב הורוויץ, א"י ושכנותיה, וינה, חרפ"ג עמ' 118 ערך "בימתא דשחור"י הערה 1 הנרתן עוד זוגמאות מפורד רצון להראות ש"בימתא דשחור"י הייתה בא"י. הוא גם מציע ש"רב" בשם זה יכול להיות ט"ס מר"י "מפני שיסנו ירב שימי הידוע בש"ס" ובימתא מצאנו בלכול בין י"ד שימי בר אבא" הידוע וי"ד שימי מבימתא דשחור"י בא"י הנ"ל (סוף הערה 85) ובספר הידועין השלים, מהד"ג, ירושלים, תשכ"ג, ערך י"ד שימי עמ' 180. אולם בכל כמבי הי"ד והראשונים גם במגילה וגם בטוטה (ע"פ דק"ס השלים שם) כתוב "רב" אף כשהשם הוא "רחומי", ולכן ניתן להניח שיצא המבימתא מתקוריה.

87. אילן, שמות היהודים, עמ' 76-79.

88. לפי יוסף אומנסקי, חכמי החלמוד ירושלמי, ירושלים, תשי"ב, עמ' 133 י"ב שימי" עופיע שלש פעמים בירושלמי אבל אומנסקי השתמש "בידושלמי דפוס וילנה בעיקר" ואלו בדפ' וייציאה בשלש המקומות כתוב "שמי" או "שמי" דהיינו "שמי" ועכשיו הדבר מתאשר מאוצר לשון חלמוד ירושלמי, אוצר השמות, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 645.

עברה. זאת אומרת ר' יוסי נר' יזחנן לא אמרו את דבריהם בקשר לעשרה פסוקים בביה"נ וגם בקשר למ"ד אלא רק בהקשר אחד. האמגר הוא להתליט היכן הסוגיא מקורית. לראובנונו החוקרים שטקו בשאלות התעבורה לא הצליחו למצוא כללים כדי קבוע איזו סוגיא מקורית ואיזו משנית. כל מקרה צריך לידוד בנפרד על פי השוואת תי הסוגיות. 76-81 ובאמת בהרבה מקרים השוואה כזאת מועילה.

רס, במקרה ד"ן קשה מאד לקבוע איזו סוגיא מקורית. אמנם כאמור ריב"ל בודאי שייד אגילה ורבי לוי בודאי שייד לר"ה, אבל היכן מקומם המקורי של דברי ר' יוסי נר' ותנן כבר הזגשנו כמה פעמים שאין הכרח לחפש קשר ריעיוני לכיית הכנסת או לר"ה, צרות שניתן בנקל להמציא קשרים כאלה.⁸² גם השוואת החוכן של המימרות בשני אקומות לא מועילה כי חוץ משינויים קלים הם זהים לגמרי. אולם יש בכל זאת הבדל ין שתי הסוגיות - מיקומן. בר"ה הסוגיא מופיעה לאחר משנה ואילו במגילה היא הוה המשך של ברייתא המובאה ע"י החכם רב שימי. מי היה אותו רב שימי שנה את הברייתא במגילה ומתי ואיפה הוא חי? 83 עירן בכמבי הי"ד

81-7. ראה הניתוח של סוגיות שונות אצל כל החוקרים שנוכרו לעיל (בהערה 73).

8. בקשר למגילה ראה קרבן נחנאל על הראש במגילה (סוף אות ח') ושורי אבל לר"ה. קשר לר"ה ראה רש"י על המקום והאחרונים המתקשים להבין את דבריו כגון קול הרמ"ז, ור"י אבו, הפאת ישראל, וערוך השלהי.

9. גם ליציי שרבינו טרודוס הלוי (ספרד המאה ה"ג) באוצר הכבוד למגילה עמ' 41 גיש כנראה שההטבות של רב יוסף נר' יזחנן למספר עשר לאו דוקא קשורים לנושא אפיפי של פסוקים. לכן הוא מצטט את שני האמוראים האלה מחטוגיא בודף כ"א ע"ב צירושן למשנה "אין פורטין על שמע בפתוח מעשרה" בודף כ"ג ע"ב

10. בנייתו העניין הזה נעזרתי בדברי מר"ר פרופ' הלבני למגילה בעמ' ח"ז, הערה 1 כל הוספת הרבה על דבריו וגם אתלוק עליו בכמה נקודות חשובות.

בהחשב בכל הנ"ל אפשר להסכים לשאילת פרופ' הלבני: 96 אם כן, איך יתכן ש"י יהושע בן לוי ר"י יוסי בן חנינא... יוחנן מן האמוראים הראשונים, ימנו ספוזיון לדברי רב שימי"ן בחור חשובה סופית הוא מצינו: "ושמא כל זכרי האמוראים [ה]אלה הועברו לכאן, עוד בזמן הגמרא, מר"ה ל"ב ע"א." כשיע הוא מביא את הצעת הגר"ב וקרוב נחנאל ש"י לוי הועבר למגילה "אגב שטפיה דאמר החם בר"ה" 97 י"כ אפשר לומר על כולם" 96 אולם לדעה אין זה ראיה של ממש. י" לוי נמצא רק בארבעה עדי נוסח של מגילה - הדפוסים, כ"י גיינינגן 3, הריטב"א, ושכלי הלפט - ופשוט יותר לומר ש"י לוי הועבר מר"ה בשלב מאוחר מאד מלזמן שכל הסוגיא הועברה מר"ה מלכתחילה וכעבור זמן מקומו את ר' לוי מרוב הנוסחים. כמו כן, כפי שפרופ' הלבני נעצמו מודה, אין זכר לריב"ל בר"ה לא בכתיב יד, לא בקטעי גניזה, ולא אצל הגאונים והראשונים.

אולם אם נדחה הצעה זאת, איך נמכיר את העובדה שבמסכת מגילה שלשה אמוראים ארצישראלים קדומים לברייתא המובאת על ידי אמורא בבלי מאוחר? אולי התשובה הנכונה היא התשובה הראשונה שהלבני הציע: "ע"כ צ"ל ש"י יהושע בן לוי וכו' אינם מוסבים על רב שימי אלא על הנוהג לא לפחות מעשרה פסוקים. א"כ למה הביא את רב שימי בכללי? אולי שהוא שנה הלכה זו בברייתא... 96 לכאורה, הצעה זאת באמת דחוקה אולם יש שני דמיונים שריב"ל ושאר האמוראים באמת אמרו את דבריהם במשך לעשרה פסוקים שבבב"ב":

1) בירושלמי מגילה = מענין 98 למדנו: "רב חונא אמר: שלשה קרויזן שבחורה לא יפתחו מעשרה פסוקים. חזקיה אמר: כנגד עשרת הדברות" פרוף' גלבני כנראה רזא"י במידות אלו ראיות שריב"ל וכו' לא עסקו בפסוקי ביה"כ כי רב חונא וחזקיה "חזי" אחרי ריב"ל" 96 אלא אפשר לטעון בדיוק ההפך, שאמוראים ארצישראלים אלו

96. הלבני הנ"ל (בהערה 83).
 97. לשון בעל קורבן נחנאל על הרא"ש למגילה.
 98. ראה מ"ה לעיל בהערה 21.

ובירקא רבה, 90 לבסוף. כל האמוראים בחלמוד הגבלי המכונים "רב שימי" כגון "רב שימי בר אשי" ו"רב שימי מנהרדשא" היו אמוראים בבליים מאוחרים. 91

3) יש מתקנת בין חוקרי הגיאוגרפיה החלמודית על מיקומה של "בירתא ושתורי". ר' ישראל זאב הורוביץ טוען שאולי זה נ"א וזהה עם "בית סחור" אולם אין לו שום הוכחה של ממש. 92 לעומתו, בן-ציון אשל טוען שזה מקום בגבול אף הוא אינו מנתק את הצעתו. 93 מכל מקום, השם "בירתא" מרמז שטובר במקום גבלי כי היו עוד כמה מקומות בגבול עט שם כזה. 94

4) שתי הבדירות של רב שימי הן כנראה מאוחרות, הבריתא בסוטה ל"ח ע"ב חסרה בשתי הסוגיות המקבילות בירושלמי (ברכות ה"ד, טי ע"ד = גיטין ה"ט, ט"ז ע"ב) וגם בתוספתא. גם הבדירות במגילה על עשרה פסוקים אינה מופיעה בשום מקור קדום יותר. ההלכה גופה כן מופיעה בירושלמי אבל בפי אמורא ארצישראלי מאוחר. 95

98. לפי המפתח של אלובק במבוא לירקא רבה, עמ' 64.

99. לפי המפתח של מרגליות במבוא לירקא רבה, עמ' 118.

91. ראה אוצר השמות לחלמוד בבלי, עמ' 1548. לפי הירוש פרק הירוח "שימי" הוא צורה גבליה של "שמאי" - ראה מאמר של "BEITRAGE ZUR DER SEMIOTISCHEN ONOMATOLOGIE", SITZUNGSBERICHTE PHILOSOPHISCH-HISTORISCHEN KLASSE DER KAISERLICHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN, BAND 143, WIEN, 1901, P. 45. לעומתו זלמן, וקדוק, עמ' 179 טבר שהשם "שימי" הוא קיצור של "שימיו" וזאת הצעה יזמרת סג"ר (אולם הוא מפנה ל"שימי" בקה"ד ט"ט; ואין אמורא בשם זה באותו מקום).

כדאי להוסיף שגם השם "דחומי" המופיע בשלשה עדי נוסח במגילה (לעיל הערה 85) הוא שם בבלי די מאוחר. ראה אוצר השמות לחלמוד בבלי, עמ' 1529; היימאן, עמ' 1099; ואלבק, מבוא לחלמודים, עמ' 310, 379, 450.

92. בספר הנ"ל (בהערה 87), שם.

93. בן-ציון אשל, ישוטי היהודים בגבול בתקופת החלמוד, ירושלים, תשל"ט, עמ' 76.

94. אשל, שם, עמ' 75-76 עמ' 128-129. אולם "בירתא" במענין כ"ד ע"א המובאת אצל אשל עמ' 75 היא ט"ס וצ"ל "ברחומא" כמו בחומה כ"י - ראה מסכת תענית, מהד' מליסר, נ"ר ירוק, 1930 עמ' 105, שורה 1 וגם דק"ה לחענין שם.

95. בפי ר' חננאל. ראה סקטס ומ"מ לעיל, הערה 21.

שמיו בדור החמישי 99 פסקו הלכה זאת ונתנו טעם הזהה לטעמו של ר' יוסי ב"ר חנינא דוקא מפני שריב"ל, ר' יוסי ב"ר חנינא, ור' יוחנן כבר עסקו באותה הלכה. ולמרות שכמה דורות מפיזדים בין ריב"ל וכו' לבין ר' חונא ור' חזקיה מצינו שר' חזקיה מוסר הלכה בשם ריב"ל. 100

2) גם בבבלי יש מקור המסיק לפי חומי שדברי ריב"ל וכו' היו מונחים במסכת מגילה לפני תקופת סתם המלטה. בבבלי ב"ק פ"ב ע"א ר' יהושע בן לוי מונה עשר תקנות של עזרא המופר. הסתם מנסה להסביר איד נאמר שעזרא חיקן שיהיו קורין בתורה בשני רובמישי אם נאמר בברייתא ש"נביאים שביניהם" חיקנו כן. הסתם מתוקן: "שעיקרא חיקנו חד גברא תלמא פטוקי, אי נמי תלמא גברי תלמא פטוקי כנגד כהנים לויים וישראליים, אתא הוא [=עזרא] חיקן תלמא גברי ועשרה פסקי כנגד עשרה בטלני". יש להניח שסתם הגמרא ב"ק כבר ראה לפניו את הברייתא ודברי ריב"ל במסכת מגילה כי דבריים אלה לא מופיעים בשום מקום אחר בבבלי. 101 אם כן, מכאן ראייה שדברי ריב"ל (וכנראה אף זברי, ר' יוסי ור' יוחנן) היו מונחים במסכת מגילה לפני ימינו של בשל הגמרא בבב"ק. אחרת הסתם לא היה יכול להתייחס ל"עשרה פסקים כנגד עשרה בטלנים" כדבר מובן מאליו. 102

בסיכום, קשה לקבוע מטרים בנוגע להעברה זאת אולם אני נוטה לחשוב שריב"ל ר' יוסי ור' יוחנן אמרו את דבריהם בקשר לעשרה פסקים שבביה"ב. 103 זה מסביר את לפי אלבק, מנחם לחמורדיס, עמ' 387, 391-392.

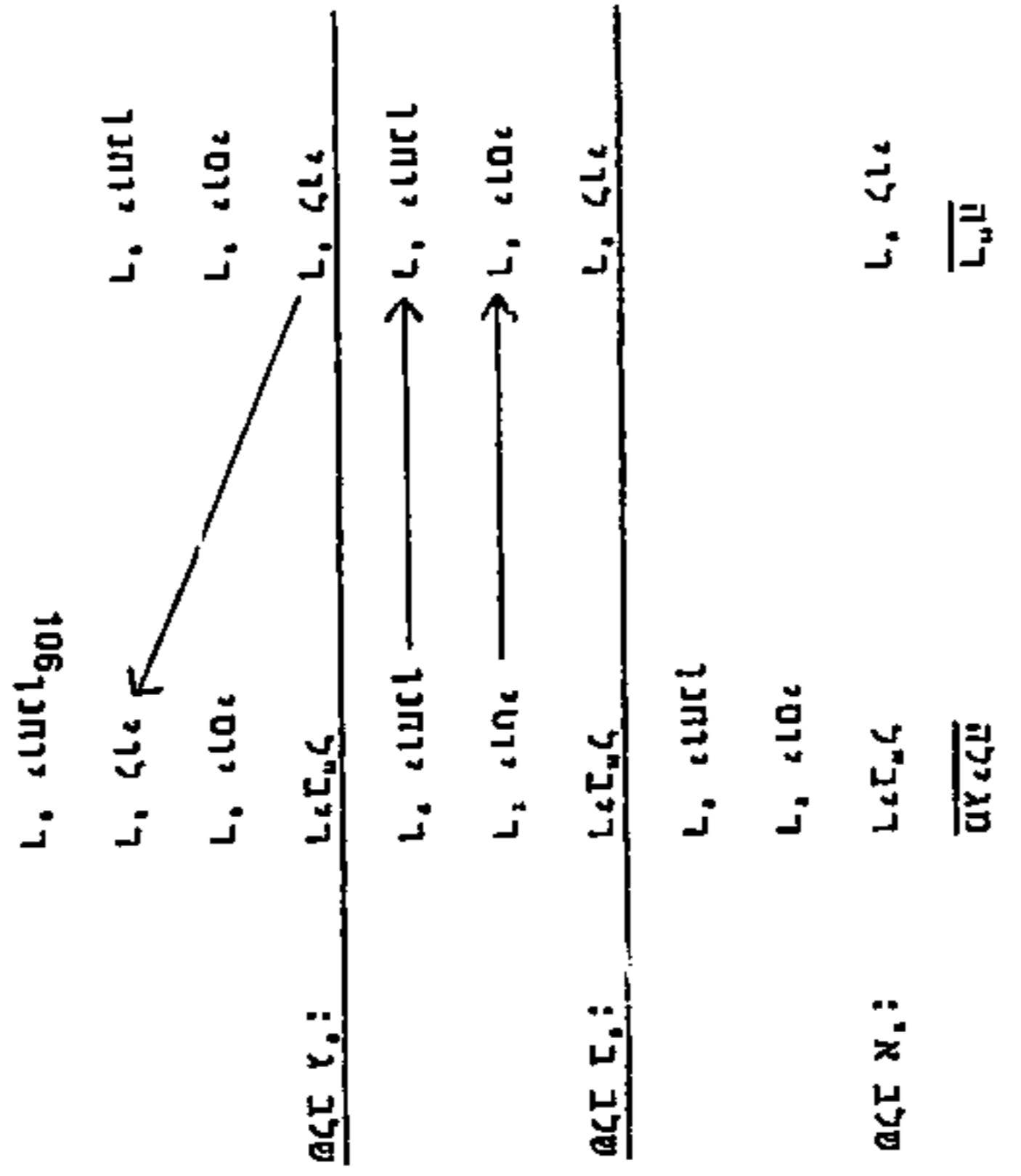
100. ירושי' כחובות ה"א, כ"ח ע"ג.

101. ושם הוא נזכר בריב"ל במגילה בגלל ריב"ל בב"ק.

102. אבל מאידך אפשר לשער שדברי ריב"ל אמנם היו במגילה אבל דברי ר' יוסי ור' יוחנן הועברו לשם מר"ה ולכן הדבר מורה ב"ע. כמו כן, אפשר לטעון שסתם הגמרא ברי"ה כבר הביא את כל ההסברים לעשרה פסקים במד"ז כי בסוגיא י"ג הוא טרח להוסיף לברייתא אסתמכות לשלשה פסקים ולא לעשרה ב"ג אפשר לתקן שסתם הגמרא ברי"ה הביא רק את דברי ר' לוי שבזאזי מוסיפים על משנתו כפי שמובנה מן הירושלמי כאן, אבל לא ראה את דברי ר' יוסי ור' יוחנן כאן. יתכן גם שהסתם הוסיף את האסתמכות לטלני י"ג לאתר שהוא העביר את דברי ר' יוסי ור' יוחנן מש"ל לטלני י"ג.

103. רצ"ע לאיצן הלכה החיזיתסו אם הברייתא של ר' שימי מבירתא דשחורי נאמח מאומרת מדברייהם.

דברי ר' חונא ור' חזקיה בירושלמי והסתם ב"ל. מאידך ר' לוי עסק לכחמילה במד"ז כפי שמובנה מהירושלמי כאן. כעבור זמן דברי ר' יוסי ור' יוחנן הועברו מסגולה לרי"ה 104 וצורפו לדברי ר' לוי אולם ריב"ל לא הועבר כי דברי ר' לוי קשורים יותר מדי לנושא הספציפי של עשרה פסקים ש"בביה"ב". בתקופה מאוחרת דברי ר' לוי הועברו למגילה בארבעה נוסחים של אותה מסכת. 105 והרי השתלשלות העניין בצורה גורפיה:

104. ויש הוכחה משתיקה שר' יוסי ור' יוחנן לא אמרו את דבריהם לכחמילה בקשר למד"ז כי בסוגיא המקבילה בירוש' ר"ה יש הודעה של ר' לוי ועוד שתי זעות אבל אין זכר לדעות של ר' יוסי ור' יוחנן. קשה להניח שהובלי הביא את הדעות הארצישראליות האלה בקשר למד"ז ואילו הירושלמי לא הביא אותם.

105. לעוד העברה מורכבת כזאת השרה אברהם ווייס, מחקרים בתלמוד, ירושלים, חשל"ה, עמ' 187.

106. ועכשו יצא לצור ספרו של נח עסינח, עריכת מסכתות זהיא זו בהעברה זאת בעמ' 229-230. ברם שיטתו מבוססת בעיקר על איזה "כנגד" מתאים יותר לנושא הנדון וראינו לעיל (בהערה 92) שלרוב אין קשר בין ה"כנגד" והנושא הנדון. לכן עדיף לעצוב סברה זו ולהסביר העברה שכזאת על פי ריזון מעסיק בשתי הסוגיות.

בכ"י ג 22 יש שימוש מיוחד במונח זה כפי שראה שוב להלן 4. הטופר השתמש ב"חנן רבנו" להצגת פייסקא אך רק כשהפייסקא מופיעה מייד לאחר משנה שלימה במקומה. הסיבות לכך אינן נהירות די הצורך. הוא נראה רצה להזגיש שמדובר בפייסקא ולא בהמשך של אותה משנה.

שורה 3] הני עשד כנגד מי

הרמב"ן דן בשורה זאת בדרשמו לר"ה ואלו דבריו: 5 ודן הגרסא שאמר 'הני עשד' כנגד מי' היא גרסת הגאונים וכל חכמי ספרד, אבל בהוספות גורסין 6 'הני עשד מלכיות' כנגד מי' והקשו: 'חיסה אמאי לא זייק אזכרונה ושופרות כנגד מי' והביאו הגדה ירושלמית⁸ לחץ אותה בדוחק ואינו אלא טעות סופרים בנוסחאות שלהם⁹ ואמנם כשתמיינים בש"ג לטוגיותינו מגלים שיש שתי גרסאות עיקריות: האחת 'הני עשד/ה מלכיות' כנגד מי' כמו חוספתו הנ"ל והשניה 'הני עשד/ה כנגד מי' כמו הרמב"ן.

גירסא ל' היא שיבוש כי יש בה חרתי זטחתי - או שחפשיים אממחא ל"כל הני עשד" או שחפשיים אממחא ל"עשד מלכיות" בלבד.¹⁰

4. בש"ג ובמדור הנוסח ולהשוו לטוגיא ט"ז, שורה 3.

5. מחד' שעוועל, עמ' רמ"ה - רמ"ו; מחד' שווארץ, עמ' 54.

6. דבריים אלה לא נמצאים בשום קובץ של חוספות לר"ה שהגיע לידנינו וחבל על דאבדו. על החנויות והגדולה של הרמב"ן בנוסחאות מדויקות ראה יצחק אונא, רבי משה בר נחמן - הרמב"ן, ירושלים, תשל"ז, עמ' 28 ותהי. שעוועל, רבינו משה בר נחמן, ירושלים, תשל"ד, עמ' קי"א, הערה 23.

7. והזגשה שלי.

8. הכוונה כנראה לטוגיות הירושלמית כאן שהנאנו לעיל במדור הפירוש סמוך להערה 26. היא מחפשת טעמים גם לעשרה זכרונות וגם לעשרה שופרות. והשורה לר"ן על הר"ף ד"ה "מתני' אין פוחתין מעשרה מלכיות" שגם משוה את סוגיותינו לירושלמי בקשר לגירסא כאן.

9. הרמב"ן כאן נאמן לדעת הספרדים שגירסאותיהם טובות יותר מגרסאות האשכנזים. ראה מראי מקומות אצל, LONDON, 1958, H. J. ZIMMELS, ASHKENAZIM AND SEPHARDIM, P. 137, N. 1 ו-1 ואצל טגל, מגילה, עמ' 213, ראש הערה 1.

10. בעל דק"ס, עמ' 93, אות ב' מציע לחקן ע"פ ביט"ב: "מעשרה מלכיות [וכו'] (כל) הני עשד וכו'". ופרופ' דימיטרובסקי מציע בהערותיו לרשב"א (טור רי"א, הערה 94) למחוק "מלכיות". כלומר שניהם הזגישו שיש כאן הרכבה של שתי גירסאות אחרות.

טוגיא י"ב - מדור הנוסח והלשו

שורות 1, 2, 3] מעשד מלכיות... מעשד מלכיות... הני עשד... במילים אלה וכו' בבכ"י "מעשד מלכיות" בטוגיא י"ג, שורה 8 בבכ"י יא יש שתי גרסאות עיקריות: "עשד" ו"עשד".

למרות החפוצה של הגירסא "עשד" אין ספק שהגירסא הנכונה היא "עשד מלכיות". כד משמע מפיה"מ להרמב"ם לר"ה "אלו העשד והעשרה ר"ל עשרה פסוקים וכז"י וכד פירש ר' שלמה באמבערגער אחד מהמחזירים של אותו פירוש:

"מ"ש ברוב ספרי הדעות: 'אלו העשרה ועשרה' אין לו מוצק והנכון בגרסת הכ"י ודפוס נאפולי: 'אלו העשד והעשרה' ור"ל כיון שחזבה מלכות משמשת בלשון נקבה דקדקו בלשון המשנה וכחבו עשר מלכיות ואח"ל עשרה זכרונות ועשרה שופרות כי שניהם משתמשים בלשון זכר על כן פירש רבנו שצ"ן עשד וכו' עשרה ר"ל פסוקים."¹

ובאמת ברור ש"מלכות" היא לשון נקבה. למה אם כן טעו הרבה מעתיקים במשנה, בפייסקא, בגמרא, ובבכ"י י"ג וכתבו "עשרה מלכיות"? אין ספק שהטעות נבעה מגדרה. קשה לכתוב "מעשד מלכיות מעשרה זכרונות מעשרה שופרות" ולכן הרבה סופרים כתבו "מעשרה" שלש פעמים. אבל נוסחתיים דווקמים כגון ג' 5, ה, ר"ה, חומב"ס, ומשנה כ"י ק הקפידו לכתוב "עשד מלכיות" בהחלט לכללי הדקדוק.

שורה 2] גמ...²

בג 22 במקום "גמר" או "סתני" כתוב "חנו רבנו". אין כאן ט"ס כי אם גירסא

חשובה. מהר"ן אפשטיין כבר הראה² ש"ה"י היא אחד מהנוסחים הקיימים להצעה פייסקא

הן בכתיב יד והן בדפוסים. לפנינו, אם כן, דוגמא עתיקה לתופעה נדירה זאת.³ ברם

1. פירוש המשנה להרמב"ם, מחד' באמבערגער, עמ' 257, הערה א. ודומה שבעל ש"ג במשניות דפ' וילנא שיער אומר דבר מדעתו מבלי לראות כי"י של פיה"מ להרמב"ם - עיי"ש.

2. מצוא, עמ' 900-903.

3. לעוד דוגמא בפירקין ראה טוגיא ח' א = דף ל' עי"ב ואפשטיין ה"ל עמ' 901.

מאינד, גירסת ג' מטכ"מ בעיקרה עס גירסת ב' אלא שראשוניס אלה הזסיפו את החיבה
"פסקים" בתור פירושו.¹¹

גירסת א' בלי טפק עתיקה כי היא מופיעה בכ"י ג' 5 וברוב כח"י, ברם אף על פי
כן יש הרבה סיבות לכך את גירסת ב', דהיינו גירסת הרמב"ם:
1. היא דומה לגירסת ה', וכ"י 22 שומרה לדוב על גירסת קצרה, פשוטה ועתיקה.
2. היא הגירסת של רבינו חננאל, "הגאונים" (לפי הרמב"ם). רוב חכמי ספרד, ור'
משולם ב"ר משה החכם האשכנזי הקדום.

3. קשה להניח שבעל הגמרא שהזסיף את השאילה הסתמיה היה סבור שרבי לוי וכו' באו
להצדיק את עשר המלכות בלבד.

4. בדרך כלל הגירסת המקורה היא המקורית כי המעתיקים נהגו להזסיף ולא לגרוע.
5. יש הוכחה חיצונית חזקה מאד שגירסת הרמב"ם היא הנכונה יותר, כשבדוקים את
כל הסוגיות במלמד הנבלי מהשיפוט הזה של י"הני כנגד כ"י 12 מגלים שבכל הסוגיות
המוסברות ישר על המשנה כמו הסוגיא דידן השאילה היא י"הני מטפ פלוני כנגד מ"י בלי
להזכיר את נושא השאילה כי הנושא נמצא במשנה הסמוכה.¹³ מאידך, כשהענין עולה
בעלמא השאילה כוללת את הנושא.¹⁴ זאת אומרת שצורת סוגייתנו מתייבת שהגירסת
המקורית היא י"הני עשרה כנגד מ"י בלי להזכיר את הנושא.¹⁵

11. אולם אפשר שזאת אשגרה מהמקבילה במגילה כ"א ע"ב - ראה ש"ג ממגילה כשה"ג
מיד לאתר שורה 3.

12. על סוגיות אלה ראה לעיל במדור הפירוש, הערה 32.

13. הסוגיות נמצאות בסנהדרין י' ע"ב (ומשם הועברה למגילה כ"ג ע"א), ברכות כ"ח
ע"א, מגילה כ"א ע"ב = מגילה ל"ד ע"א (ומשם הועברה ל"ה ל"ב ע"א למטה), וערכין
י"ג ע"א. אמנם בגירסת ע"ר ע"א כתוב "הני חמישה ענייניו כנגד מ"י" למרות שזה
מוסיף על המשנה שם ב"ד ע"ג אבל אפשר לחרוך שהגירסת המקורית שם היא י"הני כנגד
מ"י כ"מ שהיא בכ"י ב שם (לפי דק"ס אות מ') ו"חמישה ענייניו" נוסף מפני שבמשנה
יש ששה עניינים - עיי"ש בתוספות ד"ה י"הני חמשה".

14. הסוגיות נמצאות בברכות כ"ט ע"א (שלו סוגיות) כ"ט ע"א, פסחים ק"ח ע"א, סוכה נ"ח
ע"ב, מגילה כ"ג ע"א ("ששה זיוה"כ" - זה קשור למשנה ב"ד ע"א אבל זה ציטוט של
שאילה יעקב מינאה שנשאלה בצורה עצמאית), ושבת מ"ט ע"ב.

15. או אפילו י"הני כנגד מ"י כמו בכ"י ג' 22 כאן, בערכין י"ג ע"ב, ובזומא ע"ר ע"א
(לפי בי"ם ב).

נותר לנו לברר שתי שאלות: א) למה הכניסו את המילה "מלכות" לשאלה ב) למה
גירסת זאת נמצאת במקמה נזכרים ספרדיים כגון כ"י, ר"י אבוהב, ורשב"ץ ובניגוד
לעדוהו של הרמב"ם על גירסת "כל חכמי ספרד"?

א) הרמב"ם שכן שגירסת התוספות "אינו אלא ענות סופרים בנוסחאות שלהם" אולם אין
הוא מטביר א"כ הטופריים טעו בזה אם הגמרא עוסקת במז"ר ולא רק במלכות. יתכן
כמובן שהם נגודו אחר הפיסקא: "אין פותחין מעשר מלכות" < הני עשר מלכות כנגד
מ"י. ברם גירסת התוספות מופיעה גם בנוסחים שבהם אין פיסקא כנגד ג' ו 5. ושם
במקרים אלה אפשר למצוא את הסיבה לגירסת עשר מלכות" דוקא באותה "הגדה
ירושלמית" המובאת ע"י התוספות, דהיינו בסוגיית הירושלמי על אחר. שם נאמר
(בכ"ל): "אין פותחין מעשרה מלכות" - כנגד עשרה קיולוסין שאמ" דוד הללויה
הללו אל בקדשו הללוהו בקיע ערוז כול" עד כל הנשמה מהלל יה הללויה" מעשרה
זכרונות' כנגד...". כמובן ההטבר הראשון בירושלמי דומה לרבי לוי בבבלי ואולי
"תיקנו" את הבבלי על פי הירושלמי ולכן הוסיפו את המילה "מלכות" לשאלה.¹⁶

ב) הרמב"ם כמובן המכוון רק ל"כל חכמי ספרד" שחיו לפניו ובאמת גירסת זו נשמרה
אצל מלמדיהו כגון הרשב"א ואצל מקורביו כגון רבינו עזרא, מאידך כל הנוסחים
הספרדיים שגורסו "מלכות" כמו תוספות נחמנו אחר הרמב"ם ונראה הושפעו מגירסת
בעלי התוספות. השפעת בעלי התוספות חדרה לספרד בימי הרמב"ם - כפי שמובח מדברי
הרמב"ם בעצמו כאן - ומימי הר"ש ואילך חכמי ספרד נעשו כמעט כפופים לחכמי אשכנז
וצרפת.¹⁷

שורות 4, 4א הללוין
נראה סיוס הרבים ים-ין הוא נושא רחב הראוי לחקור בפני עצמו, אבל ראוי בכל זאת
בהקשר זה לעמוד על השיטות העיקריות של החוקרים. יש להדגיש שרוב החוקרים זנו
בסוגיא זאת בקשר למשנה בלבד. אפשריין טען שהכתיב ייין רגיל

16. ברם יהא ההטבר אשר יהא, גירסת הרמב"ם יותר נכונה מגירסת תוספות מהמעטים
שמנינו לעיל.

17. ראה ווייס, דוד"ד, חלק ה', ע"ג 3 ואילך וציטטים (לעיל, הערה 9) ע"ג 25-24.

ושמא הסבר זה חקף לא רק לגבי כ"י לייזון כי אם לגבי כל כ"י. כל סופר נהג בסיומי ה"ש-י"י כטוב בעיניו אבל לעתים העתיק סיומנים אלה מן כתיב"י שהיה מונה לפניהם. ואמנם, הדוגמא שלפנינו ממאימה להנחה זאת. כתיב"י האיורפאים גורסים "י"ם ואילו כ"י: האשכנזי גורס "י"י". מאיזד ג' 5, ה גורסים "י"י" ואילו ג' 22 המזרחי גורס "י"ם". יתר על כן, יש הוטר עקביות במחזק כמה נוסחים בין שורה 4 לשורה 24: כ"ס - היילוליים/היילולין ומחז"ו כ"י"ש - היילולין/ היילוליים.

שורה 4 [דזד

בכ"י ג' 22 בחזב "דזיד" בכתיב מלא, כתיב הלא שכיח בקטעי גניזה של הבבלי והכתיב "דזיד" נמצא בקטעי גניזה אחרים.²⁵ כתיב זה גם שכיח בספרי המקרא המאוחרים ובמגילות מדבר יהודה.²⁶

שורה 4] חלין

לכאורה יש כאן שיבוש ברוב הנוסחים כי "חחליים" נגזר מ"חחלה" כמו ש"תפלין" נגזר מ"תפלה".²⁷ ולא הוא, חמילה "חחליים" מופיעה שבע עשרה פעם בחלמוד הבבלי²⁸ ועד כמה שיכולתי לבדוק הכתיב "חחליים" אינו נמצא בשום כ"י של מקומות אלה.²⁹ בכתיב חיד תמיד בחזב "חחליים" או "חחליים". יתר על כן חופעה זאת איננה מוגבלת לכתיב כשבבדוקים כ"י"י של המשנה, היירושלמי, ב"ר, וריק"ר מגלים שגם במקורות אלה

25. ראה פריזמן, שיערי, עמ' 18 ושם. שעכשור וששעור סיניגטר, קונטרסים מחלמוד בבלי כריחיות וחלמוד ירושלמי ברכות, מאנאבאריגיא, חרנ"ה עמ' 4 (שליש פעמיים). חקטע השני נחקק בשנת 1129.

26. ראה הספרות אצל פריזמן, שם, הערה 44 וכן ראה אבי הררביץ, בין לשרן לשרון ירושלמי, חש"ב, עמ' 18, הערה 13 והספרות שם.

27. ראה מג. סגל, מבוא המקרא, ירושלמי, חש"ב 9 עמ' 14, הערה 27 ונחום סרנה, נ, כרד 13, טור 1305.

28. לפי אוצר לשון החלמוד, כרד י"א, עמ' 834 וכרד מ', עמ' 22.

29. בדקתי בדק"ס ובמהדורות אחרות עם ש"ג בכל מקום חזק מקודשיו ל"י ע"א ששם בדקתי בכ"י.

ומדובה ביחוד בכ"י משנה ישנים" ורשם הרבה דוגמאות בכ"י המעולה ואף בדפוס נפוצים.¹⁸ גם גולדברג בשעמו העדיף את הכתיב "י"י" ע"פ כ"י"ק למסכת אהלות.¹⁹ אולם לאחורונה קמו עוררים על הנחה זאת. גולדברג בעצמו כתב בחש"ל²⁰: "בעיניו מדוקדק בכ"י"ק (ובמיוחד: במסכת שבת), וכן בכ"י פאנמה ועוד, פנאחי בדרך כלל שכל כ"י הקרוב יותר לנוסח ארץ ישראל משתמש יותר בסיומנים".²⁰ בדומה לו שיער פוקס על סמך מימצאיו במשנה טובה ש"לכאורה אפשר היה להעלות על הדעת שלפנינו הילופי מסודרת בכתיב בין ארץ ישראל ובבל, כשכתיב בכתיב יד מעוליים במשנה הוא "י"ם" וכתבי יד המשנה בבבלי י"י.²¹ אבל הוא עורשי ש"כל הענין טעון בדקיה נוספת".²²

אולם יתכן שיש הסבר אחר פשוט יותר לתופעה ים-י. אולי היא איננה נובעת מחילוף עתיק בין בבל ל"א" אלא מהגורליו האישיים של כל מעתיק ומעתיק. סגל כתב לפני חמישים שנה: "שתי צורות אלו משמשות בערבוביה, ויש הילוקים רבים בשימוש בנסחוח שונות וגם באותה נוסחה, הכל לפי רצונו של המעתיק". ובאותה הערה הוא אף הסתייע בכ"י.²³ לאחרונה ישראל צבי פינינערוד סיפק "הנא ומסייע" לשיטה זו במאמרו המקיף על המשנה שלפני ירושלמי כ"י לייזן. ואלו דבריו:

"י"י יחזאל [=המעתיק של כ"י לייזן] נוטה להחיר את סופיות הריכזי "י"ם שבכ"י"פ [של המשנה] לייזן...כאן לפנינו ספר שרבים מסיימי הנ"ל שבו הם מעשה יד המעתיק וסיימי המי"ם הם מורשה מן הספר שלפניו".²⁴

18. אפשטיין, מבוא, עמ' 1208, 1228-1229. הציטוט לקוח מעמ' 1228. והשוה קוטשר, לשרוננו ל"ב (חש"ל), עמ' 103, בהערה לשורה 7 = מחקרים; עמ' חג"ה.

19. גולדברג, אהלות, עמ' י"ח. סגל, אאאאאא, עמ' 126 הדגיש שהסיימנים "י"י" איננו נרבע מהשפעת הארמית. לדעתו זהו הסיימנים המקורי יותר כי הוא נמצא ברוב השפות השמיות ונפוץ גם במקרא. מאידך, הוא ממשיד, יתכן שכהרבה מקרים המעתיקים בן הושפעו מן הארמית.

20. גולדברג, שבת, עמ' ל"ו.

21. פוקס, טובה, עמ' 253. והשוה חג"ל"ש ליברמן ז"ל, היירושלמי כפשוטו, ירושלמי, חר"ה, עמ' כ"ב שבירושלמי הכתיב השכיח היה "י"י".

22. פוקס, שם.

23. סגל, יקדוק, עמ' 90 והערה 1.

24. חרביץ מ"ה (חש"ל), עמ' 205 = מסודרות ונוסחאות בחלמוד: מהקריים, רמת גן, חש"ה, עמ' 40. חרתי נחזנה למור"ר פרוש' שם פריזמן שהפנה אותי לקטע זה.

שורה א4 הלולין

ניקוד זה מופיע אך ורק בכ"י ג' ואפילו שם רק בשורה תזאה ולא בשורה הקודמת. לכאורה יש כאן ט"ס ולא היא. חילוף כזה בין חיריק לט"י והיפוכו מופיע במקומות בודדים בכ"י וקטעי גניזה של הספרות החלמודית ואלו הן:

- 1) משנה שבת ב"ה: שְׁשֹׁן = שֵׁשֶׁן
- 2) בבלי תגיגה ט"ו ע"א למעלה: חושיננו = חוששינו = חוששים אנו
- 3) משנה ברכות פרק ח' ועוד בכ"י: חֵלֶל הַיְזָעֵל = חֵלֶל

יש כנראה שתי דרכים להטביר את התופעה הזאת:

א) כידוע, בניקוד הבבלי ובניקוד המימני אין סגול בכלל. 39 במרוצת הזמן הניקוד הטביריני התחיל להדור לתוד הניקוד הבבלי אולם המנקיט הטבליים והמימניים לא ידעו לכבש את הסגול ולכן השתמשו בו שלא כהוגן. לכן יש הרבה מקורות שבהם הסגול משמש בתור פתח. 40 אם כן, יתכן שהניקוד של ג' השתמש בסגול בתור חיריק בהן בדוגמאות 2-3 לעיל. 41

35. ראה לעיל במדור זה, שורה 4, א4 לדיון במילה "הילולין".

36. קטע גניזה TS NS 329.356 = שלמה מורג, "משיניות מן הפרק ינמה מדלילין בשני כתבי-יד של גניזה קאהיר", חקרי מורה לזכר דוד צבי בנעט, ירושלים, תשל"ט, עמ' 114.

37. קטע גניזה TS F2 (1), 204 = שלמה מורג, "חושיונו = חוששים אנו", לשוננו ט"ז (תשמ"ג), עמ' 291. וראה לאחרונה ששא פרדמן, "חושיונו, חיישינו", לשוננו כ"י (תשמ"ו), עמ' 37-42.

38. גולדברג, אולות, עמ' י"ט ועמ' כ"א למעלה; יחזקאל קושטר, "לשון חז"ל", ספר חנוך ילון, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 257 = מחקרים, עמ' פ"ה.

39. לניקוד הבבלי ראה י. ייבין, סטורח הלשון העברית המשתקפת בניקוד הבבלי, כרך א' ירושלים, תשמ"ה, עמ' 56 וי. ייבין, אוסף קטעי המשנה מן הגניזה בניקוד בבלי, ירושלים, תשל"ד, עמ' 12 במבוא. לניקוד החימני ראה יוסף קאפה, "ניקוד, טעמים, ומסורה בחימו", סיני כ"ט (תשי"א), עמ' 101 א; שלמה מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 119-121; ר' יוסף עמר במבוא לסתודות החלמוד עם נקודו, ירושלים, תשי"ט; קאהר, עמ' 106, הערה 308.

40. לדוגמאות ראה יהודה רצהבי, "סרידי ניקוד בבבלי בכח תורה (חאג') חימני", סיני ט"ט (תשל"א), עמ' רל"ז; שמעון שרביט, "העוד ניגוד בין קטע לחולם ובין סגול לפתח (בכתב יד שהגיימו בבליה)", ספר זכרון לחנוך ילון, רמת גן, תשל"ד, עמ' 52, טעף 9; מורג, "נמה מדלילין" (לעיל, הערה 36), עמ' 113. לעוד דוגמאות השורה להלן סוגיא ט"ז, ש"ג ומדור הנוסח והלשון לשורה 2, הערה 45 ואילך.

41. את ההצעה הזאת החלק מהספרות המובאה כאן שמעתי מפני מו"ד פרופ' ששא פרדמן, ותודתי נמונה לו אף בזה.

הצורה "חיליים" איננה קיימת³⁰ בכלל כתוב "חיליים" או "חילין". לנסוף יש ראיות חיצוניות חזקות שבתקופת האמוראים הכתיב החידי היה "חיליים". עריות אלה נמצאות אצל שלשה מאבות הכנסייה שחיו בין המאה השלישית לחמישית:

היפולירטוס מרומא שנפטר בשנת 235 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota$ = חֵלֶל. לפי אוסבירוס (נפטר בקיסריה בשנת 339), אוריגינס שנפטר בצור בשנת 254 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota$ = חֵלֶל. והירודונומוס שחי בא"י משנת 389 עד מותו ב-419/20 מזכיר את ספר $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota$ = חֵלֶל. אי אפשר להכריע איך חכמי א"י הגן את המילה הזאת אבל יוצא בעליל מעוררות אלה שהכתיב היה "חיליים" כמו שראינו בספרות החלמודית. כתיב זה נכח מתערבדה היזועה שבא"י השמיטו לעתים את הה"א³² ומתברר מהנדקסה שכנו שגם בבבל לא ביטאו את הה"א במילה "חיליים"³³.

באשר לגירסת ב' ("חילין" עם נו"ן סופית), סבור מנחם מורשת שזאת צורה מאוחרת שבנה מהשפעת הארמית. 34 אולם כבר ראינו לעיל שדבר זה אינו מוכח כלל וכלל והוא דרוש עוד ליבון ועיון. 35

30. בדקה את כל המקורות המובאים ע"י בן-יהודה עמ' 7675; באמצעקולפריה מקראית, כרך ח', טור 438; במפתח של אלבק לב"ר, עמ' 109; ובניקוד טהר' מרגליות, עמ' ש"ג. וא"כ ראיתי שהצורה "חיליים" לא מופיעה גם בדוגמאות מכ"י שנסאפו ע"י מנחם מורשת, "ליליונה של משנת ר' אליעזר אז מודש דל"ב מדות", בר אילן י"א (תשל"ג), עמ' 218-219 בהערות 182-183. על פי ממצאים אלה יש לחקן את דברי A. BERLINER, BEITRÄGE ZUR HEBRAISCHEN GRAMMATIK IM TALMUD UND MIDRASH IN JAHRSES-1078-79, P. 11; BERLIN, 1078-79, P. 11; BERLIN, SEMINARS... BERLIN, BERICHT DES RABBINER-SEMINARS, ובלאו, מנחם, עמ' 35-36 כי הם ההבטח נעיקר על זפוסים של הספרות החלמודית.

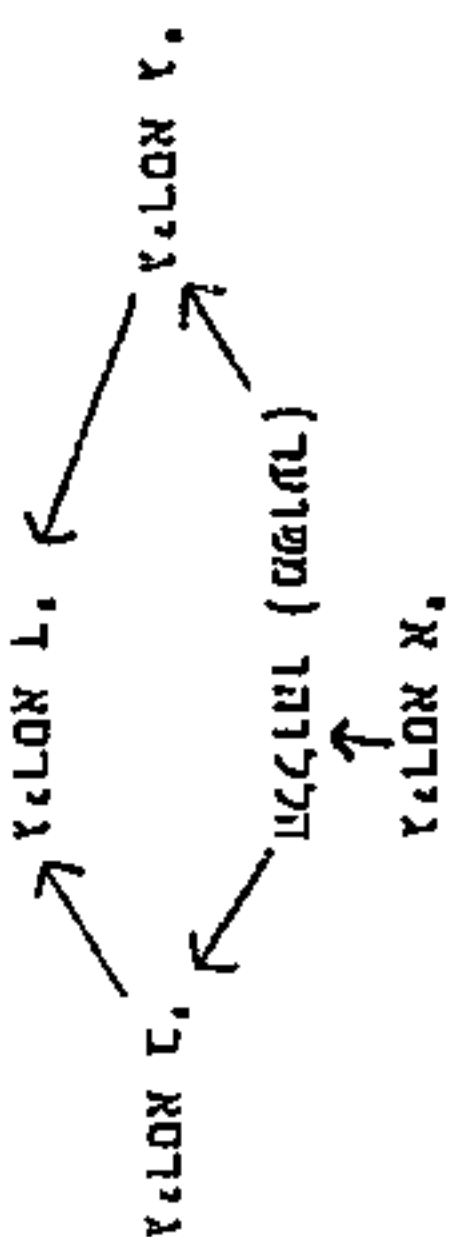
31. מקורות אלה מובאים בהשרה 2 של עזר סזיני במילון בן-יהודה (לעיל, הערה 30) וע"י נחום סרנה באמצעקולפריה מקראית (לעיל, הערה 30). אבל לפי נחום סרנה בעמ' 1 (ב-2) הני"ל בהערה 27) אוריגינס כתב $\Theta\epsilon\lambda\lambda\epsilon\iota$ = חֵלֶל. הוגיה שדומה מאד להגיה של היפולירטוס.

32. כגון "דו" במקום "דהוא", "יודה" במקום "יהודה", "כיני" במקום "כו ה"א", "יכור" במקום "יִתְכַּוֵּר" והגיליים בארמית הגלילית. לעוד דוגמאות ראה דלמן, דקדוק, עמ' 98.

33. השנה קאהר, עמ' 71. אבל אולי כתיב זה הועבר מא"י לבבל אף על פי ששם בדרך כלל בן ה"ג את ה"א ואם כן מכאן ראיה נוספת שעיקר לשון בבל קרוב ללשון א"י ואבט"ל.

34. במקום הני"ל (לעיל, הערה 30) וראה עס, עמ' 223 לחופפת.

שורה א4] כ"י ג' הלכהו בצלצלי שמש הללוהו בצלצלי חרועה קשה לקבוע טמטרים בדרך אבל אפשר לשער שהתפתחות הניסוח הייתה כזאת:

כלומר, בטוגיא האמוראית המקוריות זכרי ר' לוי הופיעו בלי פירוש (גירסא א') וכמו שהזכרנו במדור הפירוש. אח"כ, הוסיפו בעלי סתם התלמוד שאלה: "הילוליים טובא הוון" ומשנבה: "הנד זכתיב בהו הללוהו". על כרחך הכוונה הייתה לחיליים ק"י כי חוק מפרק זה "הללוהו" נמצא רק המש פעמים בפרק קמ"ח ואם בפרק כ"ב. אולם החכמים או המעתיקים לא התחמקו במילה "הללוהו" והוסיפו מילים כדי לזהות את הפרק המדויק וכדי ליצור קשר רציני לר"ה. 42 לכך בגירסא ב' הוסיפו "בהמש שופר" ובגירסא ג' הוסיפו "בצלצלי חרועה". לכסוף נוצרה קונפליציה של גירסא ב' וג' בגירסא ד'. עדות מאלפת לכך שרדה בכ"י ג'. בטקסט יש גירסא ג' ובלגיון גירסא ב'.

שה"ג בשורה א4 מלמדים אותנו כמה פרטים חשובים על נוסחי ר"ה.

א) ור"ה הם נוסחים מהימנים השומרים על נוסח המצוי ועתיק של מטבת ר"ה.

ב) כתיב מן האגדה - במקרה זה ג' וג' 22 - לעיתים שומרים על ענף אחר של גרסאות שלא נשמר בשום נוסח אירופאי.

ג) אנו עדים שוב לקירבה בין כ"י מ"ב לוינינו עזרא הספרדי ולמדים שכ"י זה הוא נוסח מעורב ששאב הן מנוסחי המזרח והן מנוסחי ספרד.

לנסוף יש לציין את הקיצור של הפסוק המופיע בכ"י ג' 22. יש עוד קיצור כזה בדף ב' ע"א של כ"י זה = שבת ק"י ע"ב 43 וכן בכ"י ג' 13 (BM OR. 5558A/23) כתיבה פסוקים בצורה זאת נזכרה כנראה ר"ה ט"ז ע"ב. 44

43. "ווחצת וסבת ושמ' שמ' ע' ויר' הגו" (רות ג' ג').

44. "כי שמע י"י את ק' הני' בא' ה' ש"י" (בראשית כ"א: י"ז)

ב) בדיוןו בדוגמא ט" 3 לעיל, קוטשר הראה שהחזיק הקטן של עברית במסורת טבריה היא על פי רוב E במעתיקים יוניים. כמו כן "הל" בשופטים י"ב: יג, ט"ז מופיע כ **קעלג** במרגום השבעים ויש גם סגול במקום חירק קטן בשירי החיגום הא"י שפורסמו ע"י קאהלה. קוטשר מציג בהיסוס שאולי בלשון חז"ל באמה ביצעו את החירק הקטן כמו סגול. 42 אמנם במקרה דידן מדובר בהיריק גדול ולא בהיריק קטן אבל יתכן שבכל זאת הנקודן ביטא את המילה כ"הלולין". הסגול אע כן אינו משקף בלכול נסימני הניקוד כי אם ביצוע מקורי ועתיק. לעת עמה הזכר נשאר בצ"ע.

שורה א4] הלולין טובא הון

גירסא ר' "הללויה טובא איכא" היא כנראה פרפרזה של זכרי סתם הגמרא. אולם היא חשובה כי היא עוזרת לנו לקבוע את מקומו של ילקוט המכירי. רבינו עזרא היה מקובל ידוע בגירונה שבספרד במאה השלש עשרה. יש מחלוקת בקרב החוקרים לגבי מחברו ומקומו של ילקוט המכירי. אולם מגירסא זאת וכן מגירסא ג' במעיקר הבא יש ומן נוסף שבעל ילקוט המכירי אמנם היה ספרדי. 42

שורה א4] הנד זכתי בהו

במדור הפירוש לשורה זאת הוכחנו שזאת חוספה סתמית לסוגיא האמוראית. כאן רק נוסף שתי נקודות: גירסא ד' היא אולי קונפליציה של גירסא ב' וג' אבל יכול להיות שנסתנים אלה הוסיפו את המילה "אלא" מדעתם. גירסא ג' חשובה לגבי מקומו של כ"י מ"ב. לעיתים מ"ב מסכים עם הענף המזרחי של ג-א אבל בשורות אלה יש הטכמה דוקא עם רבינו עזרא הספרדי. מכאן ראייה שמ"ב הוא נוסח מזרחי-ספרדי מעורב.

42. קוטשר ה"ל (לעיל, הערה 38) עמ' 257-258 = מחקרים, עמ' פ"ד-פ"ה. לעוד דוגמא ראה לעיל בפנים ע"י הערה 31. ושם יש קשר לשוני כלשהו ליידיש: "בית המדרש" = "בית המדרש".

44. כדעת אלכסנדר מרקס 295-296, Pp. 1902, QLZ, והג"ש ליברמן במבוא לדברים ר"ב, ירושלמים, תשל"ג, עמ' X ובלגיון לדעותיהם של שטיינשניידר ונרנבאר המובאות ע"י גרינוף ב-142, P. 15 (1924-25), NS, VOL. 15.

51. אולם חשובה זאת לא מניחה את הדעת כי הגמרא גם פלפלה בדברי ר' לוי גלפי סברא זאת דב יוסף היה צריך להופיע ראשון. יתר על כן, לשיטתנו דברי אמוראים היו מוגהים פה לפני החוספת והתמיהה אז למה רב יוסף הוכנס באמצע פרופ' הלבני מציג תירוץ⁵² על פי כלל אמר שנאמר לראשונה ע"י ר' יהודה ברבי קלונימוס בספרו יחוסי תנאים ואמוראים: "רצילות החלטות כד להמירם בניי בכל לנני א"י⁵³ ובאמת הרבה חכמים וחוקרים מטכמים לכלל הזה⁵⁴ אולם גם הכלל הזה אינו עוזר במקרה דידן כי בטוהיא זאת ובמקבילה במגילה כ"א ע"ב רב יוסף מופיע בין שני אמוראים ארצישיאלים ולכן פרופ' הלבני דוחה הצעה זאת.⁵⁵ ברם אם נעייין בשמות בשתי הסוגיות המקבילות נוכל להעלות חידוש אחד. במגילה הסוד הוא: ריב"ל, רב יוסף ורב יוחנן⁵⁶ ובאן הסוד הוא רבי לוי, רב יוסף, רבי יוחנן. אם כן עלינו לשאול שמה הגירסא "רב יוסף" בטעות יסודה והשם המקורי היה שמו של אמורא ארצישאל. ואמנם כשמעיינים בשו"ג כאן מגלים שברוב הנוסחים בו"ה כתוב "רב יוסף" וכדומה אבל ב"ב⁵⁷ העתיק כתוב "ר' יוסי"58 יתר על כן, אף שבמגילה ברוב הנוסחים כתוב "רב יוסף", הגנה בכ"ט כתוב "ר' יוסי ב"ד חנינא" ובכ"ל כתוב "ר' יוסי"57
-
51. ר' מלאכי הכהן כדרכו בקדש כלל את החסבר הזה של ר' משה אבו הציב ביד מלאכי סימן תקמ"ג כשהוא עוסק בשאלות סדר האמוראים בסוגיא.
52. הלבני, עמ' חט"ז, הערה 16.
53. בערך "בר פרי", מהד' מיימוני, ירושלים, חשכ"ג, עמ' ו'ז-ז.
54. ראה הספרות אצל פרידמן, מברא, עמ' 393, הערה 67 וראה גם דברי בעל מעדני מלך המונאים ביד מלאכי, סימן תקמ"ג.
55. במקום הנ"ל (בהערה 52).
56. דברי רבי לוי מופיעים רק בארבעה נוסחים במגילה - ראה שו"ג הערות 13-14. איר טפק שזאת העברה מאוחרת מ"ה - ראה מדור הפירוש ע"י הערה 69 וע"י הערה 105.
- 56א. ברם יש לציין שהקריאה איננה ודאית במאה אחוזים.
57. הלבני, עמ' חט"ז הערה 2* הזכיר גירסא זאת ע"פ דק"ס במגילה ובפירושו למגילה עמ' חצ"ז הערה 1 הוא כנראה קבל את הגירסא "ר' יוסי ב"ד חנינא" כנכונה.

- במלכו⁴⁵ ונמצאת גם בקטעי גניזה של תקרא⁴⁶ היא נבנה כנראה מתוך רצון לחסוד בתמרי כתיבה ומתוך הנחה שהלומד ידע את המקרא או לפחות פטריקים מסוימים בעל פה.
- סורה [5] (רב יוסי) אמר...
- ביום תרונה על אתר (ד"ה הני) ר' משה אבו הציב עמד על הקושי שבשם הזה: "ומיהו ק"ל [= קשיא לי] ולא מייתי דברי האמוראים כסדרן, ובמתילה הקדים דברי ר' יוסף דאמר כנגד י' הדברים לדברי ר' יוחנן, ור"י קדם לר' יוסף טובאין" גם מר"ד פרופ' דוד הלבני המקשה בשם זה בכתבו: "ר' יוחנן אחרי רב יוסף"47 כלומר הם מודעים לכלל שנמצא בין השאר בהליכות אלי של ר' שלמה אלגאזי: "סדר האמוראים מסדר אותם אגמרא כפי קרימתם זה לזה בזמן"48
- ובאמת זאת מופעה ודוחה. כד למשל בסנהדרין ח' ע"א-ט' ע"ב ששה אמוראים בבליים באים להסביר את המתקוק במשנה בענין מספר הדינים הדרושים לדון ב"מציציא שם רע". ע"פ דק"ס יוצא שהם מופיעים בסדר הזה: עולא, רבה, אביי, רב פפא, רב אשי, ורבינא,49 כלומר מן המוקדם אל המאוחר.50 לכן תמוה הדבר שבסוגיא זאת רב יוסף השאוחר מופיע לפני ר' יוחנן הקדום. ר' משה אבו הציב בעצמו משיב "דהנהי דברי ר' יוחנן לכסוף משום דבעי לפלפל עליהם 'ויאמר דבראשית ט'
-
45. תמונה הוא "בסדרגין", - ראה גיטין ס' ע"א = יומא ל"ז ע"ב-ל"ח ע"א ורשיי בירומא, אולם לפירוש אחר של מונח זה ראה תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, כרך ב', ירושלים, חש"ד, סימן רס"ח, עמ' 512.
46. דוגמא קיצונית פורסמה ע"י גרינבאור: JQR OS, VOL. VII (1895), P. 363. עמ' 564-568.
47. תלבני, עמ' חט"ז, הערה 2*. הוא כנראה לא ראה את היום מרונה.
48. מהד' איזטיר, 1663, סימן תר"ד וראה גם J. KAPLAN, THE REDACTION OF THE BABYLONIAN TALMUD N.Y., 1983, P. 80: "THE SIMPLEST AND MOST COMMON ORDER IS CHRONOLOGICAL."
49. מר"ד פרופ' הלבני העירני כי זה לא דוקא רבינא האחרון בדרך השביעי כי רבינא הראשון בדרך כלל נזכר אחר תלמידיו רב אשי. מכל מקום, יתר הדוגמא במקומה עומד.
50. לעוד דוגמאות מאלפות של סידור ברונולוגי ראה ב"ב ע"ב - פ"ד ע"א ודברי מר"ד פרופ' שמואל פרידמן בתרביץ מ' (חש"ל"א), עמ' 422; ופסחים ק"ג ע"א בגמרא, רשב"ם, ומוספות ודברי מר"ד פרופ' דוד הלבני על אחר, עמ' תקס"ג, הערה 1.

- 1) בברכות כ"ו ע"א כתוב: "איני והאמר רב יוסף בר' חנינא ביה הכסא שאמר" וכו'. אין ספק שזהו שיבוש ובאמת בתמישה נוסחתיים ובמקבילה בשבת י" ע"א כתוב י"י יוסי בר חנינא⁶¹.
 - 2) בזבחים י"ח סוף ע"ב כתוב: "אמר רבי יוסף ברי חנינא דבר העולה מן הקרקע וכו'". אבל בששה נוסחים כתוב כהוגן: "ר' יוסי ברי חנינא וכדומה".^{61א}
 - 3) האמורא הארצישראלית ר' חמא בר יוסי (דור ב') נקרא לעתים ר' חמא בר יוסף.^{61ב}
 - 4) בסנהדרין קי"ב ע"א למטה כתוב: "בעי רב יוסף אבל ביד רמה לסנהדרין שם ובמקבילה בערכין ז' ע"ב כתוב "בעי ר' יוסי בר' חנינא".
 - 5) בבב"ק פ"ג ע"א כתוב: "וא"ר יוסי [ב]בול לשון ארמי למת" אולס בוק"ט שם (עמ' 186, אורח קי') ובמקבילה בסוטה ט"ט ע"ב יש הגירסא הנכונה "רב יוסף"⁶².
- אם כן, החילוף בין ר' יוסי ורב יוסף בכלל, ובין ר' יוסי ברי חנינא ורב יוסף בפרט, מצוי הוא ויש רגליים להניח שזאת הטעות שנפלה בסוגיא שלנו ובמקבילה
-
61. לפי דק"ט לברכות, עמ' 130, אורח ח'.
 - 61א. לפי דק"ט לזבחים, עמ' 30, אורח ח'.
 - 61ב. ראה סנהדרין ט"ז ע"א ודק"ט שם, עמ' 28, אורח פ'; ואלבק, מנא לחלמודים, עמ' 182.
62. ויחמך שיש עוד סוגיא עם הטעות רב יוסף במקום ר' יוסי ברי חנינא. למדנו בברכות כ"ח ע"ב (אני מחקו ע"פ דק"ט שם): "הני י"ח כנגד מיז' אמר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני (א"י דור רביעי)...רב יוסף אמר (בבב"ל דור שלישי)...ר' חננין אמר ריב"ל (א"י דור ראשון) וכו'". ובמשך בדברי סתם החלמוד "ולר' יוסף כנגד" אין גירסא "יוסי" בכתה"י על אחר (בכ"מ וכו' פריט: "רב" (1) בלבד ובכ"י פרינצי ואוקטופוד: יוסף) אבל אם נגיה ע"פ סברא לר' יוסי בר חנינא (א"י דור שני שלישי) חצא מחלוקת א"י כדונולוגיה מן המאוחר אל המוקדם, ויש אסמכתא לחיקון כזה. בכל המקבילות לסוגיא זאת הוסמות ב"מסורות המוספתא" למוספתא ברכות ג':"היה לירבום, עמ' 17 רק אמוראי א"י מהווכחים על הני י"ח כנגד מיז' יתר על כן, דעת ר' יוסף בבבלי נמצאה גם בריק"ר א"ח" (מהר" מרגליות, עמ' כ"א) נטחם ואף זה סימן שמקור המאמר בא"י.
- בודאי בזיקה שיטתית של ר' יוסף רי"ד יוסי ברי חנינא בבבלי הייתה מעלה עוד דוגמאות רבות של תופעה זאת.

זאת הגירסא המקורית היא פרוחה את הבעיות שהעלינו. במגילה יש מחלוקת בין אמוראים ארציסאליים, ריב"ל ר' יוסי ברי חנינא ור' יוחנן, ובר"ה יש מחלוקת שלשה אמוראים ארציסאליים, ר' לוי ר' יוסי ברי חנינא ור' יוחנן. בנוסף על בירושלמי המקביל לנבלי מגילה⁵⁸ נטעם של ר' יוסי מופיע בפיו של חזקיה, אמורא ישראל בדור הרביעי והתמישי. גם עובדה זאת מחזקת את הגירסא "ר' יוסי ברי יוסי" או "ר' יוסי". אמנם במגילה הסוד עדיין איננו כרוולוגי כפי ר' יוסי ברי יוחנן א. היה צעיר יותר מר' יוחנן אבל יחכו שבעל החלמוד העביר את דברי ר' יוחנן י כדי לפלפל בהם או שמה הדבר קשור לחולדות הסוגיא בשני המקומות.⁵⁹

לנו לשאול אם זה שינוי רגיל או סביר, במיוחד כשברוב הנוסחים בשני המקומות רסא היא "רב יוסף". מהר"ן אפטייזין כבר הוכיח שיש חילופים רגילים בשמות גים, 60. אולם תופעה זאת קיימת גם בקשר לשמות האמוראים כפי שגורא מיד. רז"ף ; שבירושלמי לעתים כתוב ר' יוסי במקום רב יוסף וכן מציינו השעות להיפך שבהן יוסף במקום רבי יוסי והוא מסיים שעי' ידיעה זו "נצא בקצת מקומות מחרגה קי"ט. 60א ובאמת גם בבבלי החילוף בין רב יוסף ור' יוסי מצוי. להלן חמש וארז לכך:

הקטע הובא במלואו לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 21.

ראה לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 69 ואילך. מכל מקום אף אם הסוד כל החכמים האלה חזו בא"י.

מבוא, עמ' 1162-1207.

מבוא הירושלמי, דף ק"ג ע"א. יש עוד חילופים כאלה בין הירושלמי והבבלי מקורות א"י גופם. לדוגמא, "יזוסף בריה דרבי יוחנן בן לוי" בבבלי סוכנה ה/יוסי בריה דרבי"ל בירושלמי - ראה אלבק, מבוא לירושלמי, עמ' 186; אוצר ה/לחלמוד בבלי, כרך ג', עמ' 876; ואוצר השמות לירושלמי, עמ' 342. על דף "רב הונא נש"ר" (יוסי) [יוסף] במקורות א"י גופם ראה משה בר, מרביץ נ"ה ר"ד, עמ' 532, הערה 37 והספרות שם ועמ' 534, הערה 47.

הו"ו⁵¹, אולם חשובה זאת לא מניחה את הודעה כי הגמרא גם פלפלה בדברי ר' לוי ולי: טברא זאא רב יוסף היה צריך להופיע ראשון. יחד על כן, לשיטתנו דברי האמוראים היו מונחים פה לפני החוספת הסתמית אז למה רב יוסף הוזכר באמצעי פרופ' הלבני מציג תירוץ⁵² על פי כלל אחר שנאמר לראשונה ע"י ר' יהודה ברבי קלונטוס בספרו יחוסי תנאים ואמוראים: "דגילות המלמוד כד להקדים בניי בכל לנני א"י⁵³ ובאמת הרבה חכמים וחוקרים מטביעים לכלל הזה⁵⁴ אולם גם הכלל הזה אינו עוזר במקרה דידן כי בסוגיא זאת ובמקבילה במגילה כ"א ע"ב רב יוסף מופיע בין שני אמוראים ארצישראלים ולכן פרופ' הלבני דוחה הצעה זאת⁵⁵ ברם אם נעיינ בשמות בשתי הסוגיות המקבילות נוכל להעלות תירוץ אחר. במגילה הסוד הוא: ריב"ל, רב יוסף ורבי יוחנן⁵⁶ וכאן הסוד הוא רבי לוי, רב יוסף, רבי יוחנן. אם כן עלינו לשאול שאל הגריסא "רב יוסף" בטעות יסודה והשם המקורי היה שמו של אמורא ארצישראלי. ואמנם כשמעיינים בשו"ג כאן מגלים שבגוב הנוסחים בר"ה כחוב "רב יוסף" וכדומה אבל בר"י: 22 העתיק כחוב "ר' יוסי"56 יחד על כן, אף שבמגילה ברוב הנוסחים כחוב "רב יוסף", הנה בכ"ה כחוב "ר' יוסי" בר"י חנינא" וברבי"ל כחוב "ר' יוסי"57

51. ר' מלאכי הכהן כדרכו בקודש כלל את ההסבר הזה של ר' משה אבן הרזב ביד מלאכי סימן תקמ"ג כשהוא עוסק בשאלה סדר האמוראים בסוגיא.

52. הלבני, עמ' חט"ז, הערה 16.

53. בערך "בר פזא", מהד' מיימון, ירושלמי, חשב"ג, עמ' ו'ז-י.

54. ראה הספרות אצל פרידמן, מבוא, עמ' 398, הערה 67 וראה גם דברי בעל מעדני מלך המובאים ביד מלאכי, סימן תקמ"ג.

55. במקום הר"ל (בהערה 52).

56. דברי רבי לוי מופיעים רק בארבעה נוסחים במגילה - ראה שה"ג הערות 13-14. אין ספק שזאת העברה מאוחרת מר"ה - ראה מדור הפירוש ע"י הערה 69 וע"י הערה 105.

57. הלבני, עמ' חט"ז הערה *2 הוכיח גריסא זאת ע"פ דק"ס במגילה ובפירושו למגילה עמ' תצ"ז הערה 1 הוא כנראה קבל את הגריסא "ר' יוסי" בר"י חנינא" כנכונה.

תלמוד⁴⁵ ונמצאת גם בקטעי גניזה של המקרא⁴⁶ היא נובעה כנראה ממוד רצון לחסוד תמרי כתיבה וממוד הניחה שהלומד יזע את המקרא או לפחות פסוקים מסוימים בעל פה.

וה [5] [רב יוסף] [ר' יוסי] אמר...
 יום תרועה על אחר (ד"ה הני) ר' משה אבן חניב עמד על הקושי שבשם הזה: "ומיהו יל [= קשיא לך] ולא מייחתי דברי האמוראים כסודן, ובתחילה הקדים דברי ר' יוסף אמר כנגד י' הדברות לדברי ר' יוחנן, ור"י קדם לר' יוסף טובאין" גם מר"ד פרופ' ר' הלבני המקשה בשם זה בכתבו: "ר' יוחנן אחרי רב יוסף ק"ל 47 כלומר הם מודעים כלל שנמצא בין השאר בהליכות אלי של ר' שלמה אלגאזי: "סדר האמוראים מסוד אחרת נמצא כפי קדימתם זה לזה בזמן"⁴⁸.

כאמת זאת תופעה רווחת, כך למשל בסנהדרין ה' ע"א-ט' ע"ב ששה אמוראים בבליים גים להסביר את המלומד במשנה בענין מספר הדיינים הדרושים לדון ב"מוציא שם רע".
 פ דק"ס יוצא שהם מופיעים בסדר הזה: עולא, רבה, אביי, רב פפא, רב אשי, רבינא,⁴⁹ כלומר מן המוקדם אל המאוחר.⁵⁰ לכן תמוה הדבר שבסוגיא זאת רב יוסף האחר מופיע לפני ר' יוחנן הקדום. ר' משה אבן חניב בעצמו משיב תנייה דברי ר' יוחנן לכוסוף משום דבעי לפלפל עליהם 'ויאמר דבראשית ט'

 45. המונה הוא "בסדר גיטין ט' ע"א = יומא ל"ז ע"ב-ל"ח ע"א ורש"י יומא. אולם לפירוש אחר של מונח זה ראה תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, כרך ב', ושלמי, חש"ד, סימן רס"ח, עמ' 512.

46. דוגמא קיצונית פורטמה ע"י נויבארד: J. BARON, VOL. VII (1895), P. 363.

47. ראה דברי מ. פרידלנדר שם, עמ' 564-568.

48. הלבני, עמ' חט"ז, הערה *2. היא כנראה לא ראה את היום תרועה.

49. מהד' איזמיר, 1863, סימן תר"ד וראה גם J. KAPLAN, THE REDACTION OF THE BABYLONIAN TALMUD N.Y., 1933, P. 80: "THE SIMPLEST AND MOST COMMON ORDER CHRONOLOGICAL."

50. מר"ד פרופ' הלבני העירני כי זה לא דקא רבינא האחרון בדרך השביעי כי יצא הראשון בדרך כלל נזכר אחרי תלמידו רב אשי, מכל מקום, יחד הדוגמא במקומו מו.

51. לערך דוגמאות מאלפות של סידור כרוניולוגי ראה ב"ק פ"ג ע"ב - פ"ד ע"א ודברי י"ד פרופ' שמואל פרידמן במרבי"ט (חשל"א), עמ' 422; ופסחים ק"ג ע"א בגמרא, וב"ט, ומספחות ודברי מר"ד פרופ' דוד הלבני על אחר, עמ' תקס"ג, הערה 1.

- 1) בגברות כ"ו ע"א כחוב: "איני והאמור רב יוסף בר' חנינא ביה הכסא שאמרו" וכי'. אין ספק שזהו שיבוש ובאמת בתמישה נוסחיה ובמקבילה בשבת י' ע"א כחוב י"ד יוסי בר חנינא⁶¹.
 - 2) בגברות י"ח סוף ע"ב כחוב: "אמר רבי יוסף ברבי חנינא דבר העולה מן הקרקע וכו'". אבל בשטה נוסחיה כחוב כהוגן: ר' יוסי בר' חנינא וכדומה.^{61א}
 - 3) האמורא הארצ'שאלתי ר' חמא בר יוסי (דור ב') נקרא לעתים ר' חמא בר יוסף.^{61ב}
 - 4) בטוהדרין קי"ב ע"א למטה כחוב: "נעי רב יוסף אבל ביד רמה לסנהדרין שם ובמקבילה בערכין ז' ע"ב כחוב "נעי ר' יוסי בר' חנינא".
 - 5) בב"ק פ"ג ע"א כחוב: "וא"ר יוסי [ב]בול לשון ארמי למה"א אולם בודק"ס שם (עמ' 186, אות ק') ובמקבילה בטוסה מ"ט ע"ב יש הגירסא הנכונה "רב יוסף"⁶².
- אם כן, החילוף בין ר' יוסי ורב יוסף בכלל, ובין ר' יוסי בר' חנינא ורב יוסף בפרט, מצוי הוא ויש רגליים להנייה שזאת הטעות שנפלה בסוגיא שלנו ובמקבילה
-
61. לפי דק"ס לגברות, עמ' 130, אות נ'.
 - 61א. לפי דק"ס לגברות, עמ' 30, אות ח'.
 - 61ב. ראה טוהדרין ט"ז ע"א ודק"ס שם, עמ' 28, אות פ'; ואלבנקי, מבוא לחלמודים, עמ' 182.
 62. ויתכן שיש עוד סוגיא עם הטעות רב יוסף במקום ר' יוסי בר' חנינא. למדנו בגברות כ"ח ע"ב (אני מחקן ע"פ דק"ס שם): "הני י"ח כנגד מיז אמר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני (א"י דור רביעי)... יוסף אמר (בבב' דור שליש)... ר' חנניוס אמר ויב"ל (א"י דור ראשון) וכו'". ובמשך בדברי סמך החלמוד "ולרב יוסף כנגד" אין גירסא "יוסי" בכת"י על אמר (בבב"ט וכו' פריים: "רב" (ו) גלנד וכו' פריים ואוסקפוד: יוסף) אבל אם נגיה ע"פ סברא לר' יוסי בר חנינא (א"י דור שני שליש) חצא מחלוקת א"י כדורולוגיה מן המאות אל המוקדם. ויש אסתמא לחיפון כזה. בכל המקבילות לסוגיא זאת הרשומות ב"מסורת המוספתא" לחוספתא ברכות ג': "ל"ה ליברמן, עמ' 17 רק אמרואי א"י מסורכותים על "הני י"ח כנגד מיז" יתר על כן, דעה ר' יוסף בבבלי נמצאה גם בדק"ר א"י" (מהד' מרגליות, עמ' כ"א) נטחם ואף זה סימן שמקור המאמר בא"י.
- בודאי בדיקה שיטתית של י"ד יוסף וי"י יוסי כ"ר חנינא" בבבלי הייתה מעלה עוד דוגמאות רבות של תופעה זאת.

- ם זאת הגירסא המקורית היא פותרת את הבעיות שהעלינו. במגילה יש מחלוקת בין לשה אמוראים ארצ'שאלתי, רי"ב ר' יוסי בר' חנינא ור' יוחנן, ובר"ה יש מחלוקת בין שלשה אמוראים ארצ'שאלתי, ר' לוי ר' יוסי בר' חנינא ור' יוחנן. בנוסף על ג, בירושלמי המקביל לבבלי מגילה⁵⁸ טעם של ר' יוסי מופיע בפיו של חזקיה, אמורא רצ'שאלתי בדור הרביעי והתמישי. גם עובדה זאת מתקת את הגירסא "ר' יוסי בר' חנינא או י"י, יוסי". אמנם במגילה הטרד עדיין איננו כדורולוגי כ"י ר' יוסי בר' חנינא היה צעיר יותר מר' יוחנן אבל יתכן שבעל החלמוד העביר את דברי ר' יוחנן סוף כדי לפלפל בהם או שמא הדבר קשור לחולדות הטוגיא בשני המקומות.⁵⁹
- וחן לנו לשאול אם זה שינוי רגיל או טכני, במיוחד כשברוב הנוסחים בשני המקומות יגירסא היא "רב יוסף". מהר"ן אפשטיין כבר הוכיח שיש חילופים רגילים בשמות חנניוס, 60 אולם תופעה זאת קיימת גם בקשר לשמות האמוראים כפי שנראה מיד. ר"ף וראה שבירושלמי לעתים כחוב ר' יוסי במקום רב יוסף "וכן מציינו השערות להיפך שחבו יוסי במקום רבי יוסי" והוא מסיים שע"י ידיעה זו "נצא בקצת מקומות מהרה ותקיים".⁶⁰ ובאמת גם בבבלי החילוף בין רב יוסף ור' יוסי מצוי. להלן חשב רוגמאות לכך:
-
58. הקטע הזבא במלואו לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 21.
 59. ראה לעיל במדור הפירוש בפנים ע"י הערה 69 ואילך. מכל מקום אף אם הטרד מורד כל החכמים האלה חיו בא"י.
 60. מבוא, עמ' 1162-1207.
 - 60א. מבוא הירושלמי, דף ק"ג ע"א. יש עוד חילופים כאלה בין הירושלמי והבבלי ובמורד מקורות א"י גופם. לדוגמא, "יוסף ברבי דרבי יהושע בן לוי" בבבלי מכונה י"י/יוסי ברבי דרבי"ל בירושלמי - ראה אלבנקי, מבוא לחלמודים, עמ' 186; ואצ"ל השמות לחלמוד בבלי, כרך ג', עמ' 876; ואוצר השמות לירושלמי, עמ' 342. על החילוף "רב חנינא בשם ר' (יוסי) [יוסף]" במקורות א"י גופם ראה משה בר, תרביץ נ"ה (תשס"ז), עמ' 532, הערה 37 והספרות שם ועמ' 534, הערה 47.

